

Sproglige udfordringer i Ernæringsassistent- uddannelsen

Resultater og anbefalinger fra en kvalitativ
undersøgelse

Titel: Sproglige udfordringer i Ernæringsassistentuddannelsen - Resultater og anbefalinger fra en kvalitativ undersøgelse

Udarbejdet for: Fagligt Udvalg for Ernæringsassistentuddannelsen

Udarbejdet af: mhtconsult

Forfatter: Margit Helle Thomsen

Udgivet: Maj 2022

Copyright: Fagligt Udvalg for Ernæringsassistentuddannelsen

Forsidebillede: Copyright tilhører SEVU. Billedet er illustrativt og ikke et udtryk for rapportens indhold.

Holdninger og synspunkter, der kommer til udtryk i rapporten, er det pågældende konsulentfirma ansvarlig for. De er således ikke nødvendigvis et udtryk for Fagligt Udvalg for Ernæringsassistentuddannelsens synspunkter.

Forord

Fagligt Udvalg for Ernæringsassistentuddannelsen tog initiativ til en analyse, der skulle belyse de sproglige udfordringer, som påvirker tosprogede elevers vej gennem ernæringsassistentuddannelsen. Baggrunden var, at andelen af tosprogede elever var fordoblet inden for en femårs periode, men at gennemførselsgraden for disse elever var stagneret. Analysen har - med udgangspunkt i de udfordringer, eleverne møder - beskrevet en række anbefalinger til tiltag i branchen og på skolerne, der kan støtte eleverne til i højere grad at gennemføre uddannelsen på trods af deres udfordringer.

Analysen er udarbejdet for midler fra 'Pulje til lærepladsunderstøttende tiltag' administreret af Arbejdsgivernes Uddannelsesbidrag (AUB).

Vi håber, at rapporten kan inspirere skoler og læresteder til at iværksætte aktiviteter, der kan støtte eleverne i at gennemføre uddannelsen til ernæringsassistent.

/ Fagligt Udvalg for Ernæringsassistentuddannelsen

SPROGLIGE UDFORDRINGER I ERNÆRINGSASSISTENTUDDANNELSEN

RESULTATER OG ANBEFALINGER FRA EN KVALITATIV UNDERSØGELSE

Margit Helle Thomsen
mhtconsult
Maj 2022

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. SAMMENFATNING AF HOVEDRESULTATER OG ANBEFALINGER	2
1.1 INDLEDNING	2
1.2 HOVEDRESULTATER I ET SPROGPERSPEKTIV	3
<i>DET FØRFAGLIGE SPROG ER ET TREDJE VIGTIGT SPROG</i>	3
<i>SPROGBEHOVSANALYSE KAN SYNLIGGØRE DET FØRFAGLIGE SPROG</i>	4
1.3 HOVEDRESULTATER I ET FAGPERSPEKTIV	4
<i>TOSPROGEDE ELEVER MED MOD PÅ UDDANNELSE OG ARBEJDE I BRANCHEN</i>	4
<i>FAGLIGE RESSOURCER KAN GÅ UNDER RADAREN</i>	4
1.4 HOVEDRESULTATER I ET BRANCHEPERSPEKTIV	5
1.5 HOVEDRESULTATER I ET SAMARBEJDSPEKTIV	5
1.6 ANBEFALINGER TIL DET FAGLIGE UDVALG	5
<i>SPROGBEHOVSANALYSE AF ERNÆRINGSASSISTENTUDDANNELSEN</i>	5
<i>SPS OG EN TILPASSET IT-RYGSÆK TIL SPROGLIGE UDFORDRINGER</i>	6
1.7 ANBEFALINGER TIL SKOLER OG LOKALE UDDANNELSESUDVALG	6
<i>GF+ MED ERHVERVSRETTEDET ANDETSPROGSDANSK</i>	6
<i>BRANCHERETTET DANSSKVALIFICERING MED FVU</i>	7
<i>LOKALE LEKTIECAFÉER MED LÆSEVEJLEDNING OG DANSK</i>	7
<i>DIGITAL PORTAL MED VISUELLE LÆRINGSMETODER OG MATERIALER</i>	7
<i>VEKSELVIRKNING MELLEM TEORI OG PRAKSIS I UNDERVISNINGEN</i>	8
2. INDLEDNING	9
2.1 UNDERSØGELSENS FORMÅL	9
2.2 UNDERSØGELSENS ANALYSEPERSPEKTIVER	9
<i>FLERE PERSPEKTIVER PÅ TOSPROGEDE ELEVERS UDFORDRINGER</i>	9
2.3 UNDERSØGELSENS METODE OG DATAGRUNDLAG	10
<i>UNDERSØGELSENS METODE</i>	10
<i>UNDERSØGELSENS SAMLEDE DATAGRUNDLAG</i>	11
2.4 RAPPORTENS OPBYGNING	12
3. MÅLGRUPPEPERSPEKTIVET:	13
TOSPROGEDE MED SPROGLIGE UDFORDRINGER – HVEM TALER VI OM?	13
3.1 INDLEDNING	13
3.2 HVAD KENDETEGNER MÅLGRUPPEN?	14
<i>ELEVER FRA IKKE-FAGLÆRTE TIL VOKSNE I ERHVERVSUDDANNELSE</i>	14
<i>ELEVER I INTEGRATIONS- OG SPROGPRAKTIKKER</i>	14
4. SPROGPERSPEKTIVET:	16
ERFARINGER OG RESULTATER	16
4.1 INDLEDNING	16
4.2 MÅLGRUPPENS SPROGLIGE UDFORDRINGER – MYTE ELLER REALITET?	17
4.3 SPROGET SOM FORMIDLER AF FÆLLES FAGLIG VIDEN: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?	18
4.4 FAGSPROGET SOM KILDE TIL FAGLIG KVALITETSSIKRING: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?	19
<i>4.5 SPROGET SOM KODE TIL DEN KOLLEGIALE KOMMUNIKATION: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?</i>	20
4.6 SPROGET SOM UDTRYK FOR FAGLIGE RESSOURCER: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?	21
<i>SPROGLIGE UDFORDRINGER KAN SKYGGE FOR FAGLIGHEDEN</i>	21
4.7 MELLEM ADGANGSKRAV OG KOMMUNIKATIONSKRAV I UDDANNELSEN: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?	22
4.8 SAMSPILLET MELLEM HVERDAGSSPROG OG FAGSPROG – HVAD HAR TOSPROGEDE ELEVER BRUG FOR AT LÆRE?	23
4.9 DET FØRFAGLIGE SPROG SOM BROEN TIL DEN FAGLIGE LÆRING	25

4.10 BEHOV FOR SPROGSTRATEGIER OG SPROGBEHOVSANALYSER	27
4.11 KLASSELEDELSE SOM PÆDAGOGISK KULTUR	28
4.12 PEER-TO-PEER LÆRING KAN FREMME FÆLLESSKAB	28
<i>BUDDY-ORDNING</i>	28
<i>PEER LÆRING I VIRKSOMHEDER</i>	29
4.13 DANSK VIA MODERSMÅL ELLER TREDIESPROG	30
<i>TRANSLANGUAGING TIL EFFEKTIV SPROGLÆRING</i>	31
4.14 VISUELLE VEJE TIL SPROGET	31
5. FAGPERSPEKTIVET:.....	34
ERFARINGER OG RESULTATER	34
5.1 INDLEDNING	34
5.2 UDDANNELSE OG ARBEJDE ER STÆRKE DRIVKRÆFTER.....	34
<i>ERNÆRING OG SUND KOST ER I HØJ KURS</i>	35
<i>BÅDE FAG, UDDANNELSE OG ARBEJDE MOTIVERER</i>	35
5.3 MEDBRAGTE FAGLIGE RESSOURCER KAN GÅ UNDER RADAREN	35
5.4 ERNÆRINGSLÆRE ER LANGT MERE EN MADLAVNING	37
<i>FAGLIG LÆRING KAN AFHÆNGER AF SKOLE- OG UDDANNELSESERFARINGER</i>	37
5.5 VEKSELVIRKNING MELLEM TEORETISK OG PRAKTISK LÆRING	38
<i>SKIFT I UNDERVISNINGSMETODER STYRKER LÆRINGSEFFEKTEN</i>	39
5.6 AT TILPASSE SIG DEN PÆDAGOGISKE SPØRGEKULTUR	39
<i>DILEMMA MELLEM HØFLIGHEDSNORMER, AUTORITETSTRO OG EGEN INTEGRITET</i>	40
<i>GRÆNSER FOR SPØRGEKULTUREN</i>	41
<i>SPØRGEKULTUREN KRÆVER BÅDE FAGLIG OG PERSONLIG TILPASNING</i>	41
6 BRANCHEPERSPEKTIVET:.....	43
ERFARINGER OG RESULTATER	43
6.1 INDLEDNING	43
6.2 MADKULTUR MELLEM KULTURELLE OG FAGLIGE FORDRINGER	44
<i>MADKULTURELLE UDFORDRINGER I KØKKENET</i>	44
<i>TILSMAGNING – EN FAGLIG KOMPETENCE MED UDFORDRINGER</i>	45
6.3 MADKULTUR MELLEM TRADITIONER OG DYNAMISK FORANDRING	46
<i>TOSPROGEDE ELEVER BIDRAGER TIL EN MANGFOLDIG MADKULTUR</i>	46
6.4 AT KENDE DEN DANSKE ARBEJDSKULTUR	47
<i>FORSKELLIGT SYN PÅ KØNSARBEJDSDELINGEN</i>	48
<i>KLAR FORMIDLING AF SPILLETS REGLER PÅ ARBEJDSMARKEDET</i>	48
6.5 SIDEMANDSOPLÆRING I EN RUMMELIG VIRKSOMHEDSKULTUR	49
6.6 FRA FOKUS PÅ KULTURFORSKELLE TIL INTERKULTUREL FORSTÅELSE	49
<i>ALLE HAR MEDANSVAR FOR EN RUMMELIG ARBEJDSKULTUR</i>	50
7 SAMARBEJDSPERSPEKTIVET:.....	51
ERFARINGER OG RESULTATER	51
7.1 INDLEDNING	51
7.2 BEDRE SAMMENHÆNG I UDDANNELSEN GENNEM SAMARBEJDE MELLEM SKOLER OG VIRKSOMHEDER	52
7.3 SAMARBEJDE MED KOMMUNER OG HENVISENDE INSTITUTIONER	53
<i>OPSØGENDE ARBEJDE SOM SAMARBEJDSFORM</i>	53
7.4 OPSØGENDE REKRUTTERING OG REKLAME FOR UDDANNELSEN	54
<i>BEDRE PROFILERING AF UDDANNELSEN</i>	54
7.5 SAMARBEJDE VIA LOKALE UDDANNELSESUDVALG	55

1. SAMMENFATNING AF HOVEDRESULTATER OG ANBEFALINGER

1.1 INDLEDNING

”Sproget er udfordrende, men man skal ikke give op, men blive ved, så jeg kan uddanne mig. Det bliver bedre og bedre...”(Citat fra elevinterview).

Denne sammenfatning præsenterer kort hovedresultater og anbefalinger fra en undersøgelse af sproglige udfordringer blandt tosprogede elever i ernæringsassistentuddannelsen. Undersøgelsen er udført for FUE, Fagligt Udvalg for ernæringsassistentuddannelsen, i perioden fra december 2021 til og med april 2022. Undersøgelsen har sin baggrund i de udviklingstendenser, der i en årrække har præget både tilgang og frafald blandt tosprogede elever i uddannelsen. Hvor nye tosprogede elever udgjorde 13 pct i skoleåret 2015-16, var andelen fordoblet til 26 pct i skoleåret 2020-21¹, svarende til godt en fjerdedel af den samlede elevtilgang. Men sideløbende med denne vækst har andelen af tosprogede elever, der fuldfører uddannelsen, været stagnerende.

Samtidig melder både skoler og branchevirksomheder om et voksende rekrutteringspres i branchen. Det har givet anledning til at overveje, hvad der kan ligge til grund for tosprogede elevers lave gennemførelsesgrad. Hovedtesen har været, at årsagen først og fremmest skal søges i sproglige udfordringer inden for en uddannelse, som stiller omfattende krav til både mundtlig og skriftlig kommunikation.

På denne baggrund tegner undersøgelsen et bredt billede af de sproglige udfordringer, der påvirker tosprogede elevers vej gennem ernæringsassistentuddannelsen. Som et overordnet resultat har både elever, skoler og virksomheder bekræftet, at sproglige udfordringer er en realitet og ikke blot en myte. Men undersøgelsen viser også, at skoler og virksomheder kan have svært ved at sætte en nøjagtig finger på karakteren af de sproglige problemer. Hertil kommer, at sproglige udfordringer kan være tæt sammenflettede med faglige, virksomhedskulturelle og samarbejds-mæssige forhold.

Det følgende sammenfatter nogle hovedresultater ud fra både et sprogligt, fagligt, branchemæssigt og samarbejds-mæssigt perspektiv.

¹ Jf Halvårlig Datarapport for FUE, august 2021 samt februar 2022.

1.2 HOVEDRESULTATER I ET SPROGPERSPEKTIV

HVERDAGSSPROG OG FAGSPROG HÆNGER TÆT SAMMEN

Nogle skoler og branchevirksomheder fremhæver især hverdags sproget og tosprogede elevers mangelfulde forudsætninger for at indgå i den daglige kommunikation som den største udfordring. Andre peger i stedet på uddannelsens teori og de krav, teorien stiller til tosprogede elevers tilegnelse og forståelse af fagbegreber og fagudtryk. Der er således delte meninger om, hvorvidt det er det kommunikative hverdags sprog eller fagsproget, der volder de største problemer i undervisning og praktik.

Forskere og lærere med mange års erfaring fra andetsprogsforskning og undervisning gør i stedet opmærksom på, at hverdags sprog og fagsprog begge spiller en rolle, når tosprogede elever skal anvende sproget i en faglig læringsproces, hvor både teori og praksislæring er vigtige og sidestillede elementer. Hverdags sproget formidler den faglige dialog i uddannelsesmiljøet og på arbejdspladsen. Men denne formidling lykkes kun, hvis hverdags sproget er **fagligt funktionelt** og rummer de faglige begreber. Hverdags sproget og fagsproget indgår således i en gensidig udviklingsproces, der hænger snævert sammen med fagets og uddannelsens kontekst.

Tosprogede elever kan opleve at være slået sprogligt tilbage til start, når de påbegynder den erhvervsfaglige uddannelse. Men i virkeligheden er der tale om en proces, hvor tosprogede elevers hverdags sprog skal relateres og ”tones” til det nye fagsprog og ordforråd.

DET FØRFAGLIGE SPROG ER ET TREDJE VIGTIGT SPROG

Når sprogforskere og sproglærere skal forklare tosprogede elevers udfordringer, opererer de imidlertid med et tredje sprog og taler ud over hverdags sproget og fagsproget om det såkaldte **førfaglige sprog** – eller **gråzonesproget**, som det også kaldes. Det førfaglige sprog består hverken af hverdagsord eller egentlige fagord, men er en slags faglige støtteord, som ofte benyttes i faglige tekster, opskrifter og mundtlige forklaringer af fagteori, for eksempel:

Kulinariske **præferencer**
Anretning af mad
Det professionelle **værtsskab**
Må ikke **udkoges**

De førfaglige ord indgår sjældent i tosprogedes hverdags sprog og liste over fagbegreber. Derfor kan de førfaglige ord blokere for elevernes forståelse af en faglig tekst eller en mundtlig instruktion. Konklusionen er, at tosprogede elevers sproglige udfordringer i mange tilfælde vil bunde i en manglende forståelse for det førfaglige sprog, som hyppigt anvendes i skoler og køkkener uden nærmere forklaring, fordi de ikke er egentlige fagudtryk.

SPROGBEHOVSANALYSE KAN SYNLIGGØRE DET FØRFAGLIGE SPROG

Erfaringer fra blandt andet sosu-området har vist, at en **sprogbehovsanalyse** af den hverdagsproglige, fagsproglige og førfaglige kommunikation kan kortlægge det præcise sproglæringsbehov for tosprogede elever og danne grundlag for en sprogtræning, der retter sig direkte mod konkrete situationer i både den teoretiske undervisning og praksislæringen.

1.3 HOVEDRESULTATER I ET FAGPERSPEKTIV

TOSPROGEDE ELEVER MED MOD PÅ UDDANNELSE OG ARBEJDE I BRANCHEN

Flere tosprogede elever har tilkendegivet, at valget af ernæringsassistentuddannelsen både er udtryk for et fagligt valg og et bredere ønske om at gennemføre en uddannelse. Eleverne er bevidste om, at erhvervskompetencegivende uddannelse har høj prioritet på det danske arbejdsmarked og kan være adgangsbilletten til stabil beskæftigelse og selvforsørgelse. Konklusionen er, at de tosprogede elevers uddannelsesvalg har været begrundet i selve faget, men også i en målrettet plan om at opnå uddannelse og styrke mulighederne for fast fodfæste på arbejdsmarkedet. Det varierer fra elev til elev, om fagperspektivet, uddannelsesperspektivet eller arbejds perspektivet har vejet tungest. Men resultatet er, at tosprogede elever i mange tilfælde er kendetegnet ved et stærkt engagement, en stor viljestyrke og en vedholdenhed, der har fået dem til at fortsætte trods sproglige udfordringer.

FAGLIGE RESSOURCER KAN GÅ UNDER RADAREN

Flere tosprogede elever har understreget, at de ernæringsfaglige uddannelseskra v ikke **i sig selv** volder vanskeligheder. Udfordringen ligger i den sproglige dimension og behovet for uddybende forklaringer. Det kan især blandt fagligt ambitiøse elever skabe en vis afmagtsfølelse, fordi de sproglige udfordringer kan blive forvekslet med **manglende faglighed** og overskygge elevernes faktiske faglige forståelse og fagkompetencer.

Undersøgelsen tyder på, at sproget kan stille sig i vejen allerede i ansøgningsfasen, hvor fagligt motiverede og erfarne tosprogede ansøgere i nogle tilfælde afvises med henvisning til utilstrækkelige sprogkompetencer.

Det peger på behovet for en helhedsorienteret bedømmelse af tosprogede ansøgere s sproglige og faglige kompetencer, hvor den faglige afklaring også indbefatter de personlige ressourcer til at give sig i kast med et krævende uddannelsesforløb.

1.4 HOVEDRESULTATER I ET BRANCHEPERSPEKTIV

ENGAGEREDE OG STABILE ELEVER MED ET SÆRLIGT LÆRINGSBEHOV

Som et af hovedresultaterne har skoler og virksomheder delt en voksende bekymring over fagets og branchens rekrutteringssituation. Den stigende andel af tosprogede elever i uddannelsen er et velkomment tegn. Men den lave gennemførelsesgrad blandt tosprogede elever kalder samtidig på løsninger, der både kan tilvejebringe en øget tilgang og dæmme op for frafald.

Konklusionen er, at der i et fremadrettet perspektiv kan være behov for et **paradigmeskifte**, hvor tosprogede elevers sproglige udfordringer ikke betragtes som en bremseklovs for uddannelse. Tosprogede elevers sproglige udfordringer må derimod ansues som et **særligt læringsbehov**, der skal tilgodeses inden for et samlet forberedende og erhvervskompetencegivende uddannelsesforløb.

En proaktiv tilgang til tosprogede elevers særlige læringsbehov kan samtidig indebære, at skoler og branchevirksomheder må tilpasse nogle af de kommunikative og madkulturelle forventninger, der hidtil har vanskeliggjort vejen gennem uddannelsen for mange tosprogede elever.

1.5 HOVEDRESULTATER I ET SAMARBEJDSPERSPEKTIV

KONTINUITET STYRKER LÆRING

Nogle skoler og branchevirksomheder har beskrevet, hvordan de samarbejder tæt om elevers overgange mellem skole- og praktikperioder. Det sker eksempelvis gennem **trepartssamtaler**, hvor elev, lærer og praktikvejleder drøfter både ressourcer og særlige læringsbehov til brug for den næste periode. Undersøgelsen tyder dog ikke på, at samspillet mellem skoler og virksomheder altid foregår helt systematisk.

Konklusionen er, at jo bedre det tværgående samarbejde og videndelingen mellem skole og praktiksted fungerer, desto bedre kontinuitet og læringsflow bliver der i den enkelte elevs uddannelsesforløb. Det gælder ikke mindst for tosprogede elever med særlige læringsbehov.

1.6 ANBEFALINGER TIL DET FAGLIGE UDVALG

SPROGBEHOVSANALYSE AF ERNÆRINGSASSISTENTUDDANNELSEN

Skoler og branchevirksomheder har generelt været i tvivl om, hvordan de bedst og mest effektivt kan afhjælpe sproglige udfordringer blandt tosprogede elever. Sprogforskere og sprogundervisere

med speciale i andetsprogsundervisning har samtidig anbefalet sprogbehovsanalyser som led i forberedelsen af særligt tilrettelagte undervisningsforløb med branchedansk til tosprogede elever eller medarbejdere. En sprogbehovsanalyse bygger blandt andet på detaljerede observationer af alle kommunikative situationer, fagsproglige krav og førfaglig begrebsbrug i både skoleperioder og praktikperioder.

DET ANBEFALES, at der på centralt niveau iværksættes en sprogbehovsanalyse, der kan kaste et detaljeret lys over sprogligt udfordrende situationer og pege på konkrete læringsbehov blandt tosprogede elever. En sprogbehovsanalyse skal samtidig anbefale konkrete indsatser og metoder, der effektivt styrker tosprogede elevers samlede sproglige og faglige læring i hele uddannelsesforløbet på tværs af skoler og branchevirksomheder.

SPS OG EN TILPASSET IT-RYGSÆK TIL SPROGLIGE UDFORDRINGER

Flere skoler tilbyder læse- og skrivestøttende hjælpeprogrammer til tosprogede elever i form af IT-rygsækken. Enkelte skoler råder selv over licenser til IT-rygsækken, mens andre har opnået SPS støtte begrundet i tosprogede elevers sproglige udfordringer og særlige risiko for frafald. Men som udgangspunkt er tosprogede elever ikke i målgruppe for disse støtteforanstaltninger..

DET ANBEFALES, at der på centralt niveau sker en sondering af de finansielle og tekniske muligheder for at udvikle en IT-rygsæk, der er målrettet de særlige sproglæringsbehov blandt tosprogede elever med sproglige udfordringer.

1.7 ANBEFALINGER TIL SKOLER OG LOKALE UDDANNELSESUDVALG

GF+ MED ERHVERVSRETTET ANDETSPROGSDANSK

Flere skoler har overvejet, om GF+ kan være en velegnet vej til at etablere forberedelsesforløb for tosprogede, der opfylder de generelle adgangskrav. Det kan være ansøgere, som sigter målrettet mod GF2 på ernæringsassistentuddannelsen, men har brug for en sproglig opkvalificering med vægt på både fagsprog, førfagligt sprog og bedre funktionelt hverdagsprog inden endelig optagelse. Det kan også være tosprogede med behov for en yderligere afklaringsproces. For begge grupper kan et 10 ugers GF+ forløb tilrettelægges med en sammensætning af erhvervsfag og kombinationsfag, der især giver plads for den fagrettede sproglæring.

DET ANBEFALES, at skoler og LUU i samråd udvikler konkrete GF+ forløbsmodeller for tosprogede med sproglige behov og med hensyntagen til elevernes forsørgelsesmuligheder.

BRANCHERETTET DANSKKVALIFICERING MED FVU

Inden for andre brancher som eksempelvis sosu-området er der gjort forsøg med særlige forløb for tosprogede via mulighederne i FVU-loven. Som eksempel kan nævnes et virksomhedsforlagt og brancherettet danskundervisningsforløb for sosu-elever i en kommune. Gennem 17 undervisningsuger med en ugentlig mødegang modtog eleverne undervisning i FVU-dansk med fokus på læseforståelse, grammatik, fagord og førfagligt ordforråd mv. FVU-dansk blev suppleret med en særlig tilrettelagt træning i mundtlig kommunikation og udtaletræning via et fondsfinansieret ekstramodul. Arbejdspladsen blev økonomisk kompenseret for elevernes undervisningstid via SVU midler.

DET ANBEFALES, at skoler og LUU i samråd med sprogskoler afsøger mulighederne for at tilrettelægge brancherettet danskundervisning for tosprogede elever som led i praktikperioder – herunder mulighederne for at etablere elevhold på tværs af flere branchevirksomheder i et lokalområde eller en region.

VÆRKTØJER TIL KOMBINERET SPROG- OG KOMPETENCESCREENING

Flere skoler har oplyst, at de indimellem ser sig nødsaget til at afvise tosprogede ansøgere, der formelt opfylder optagelseskravene. Det sker med begrundelse i ansøgernes mangelfulde kommunikative kompetencer i optagelsessamtalen. Men samtidig kan nogle ansøgere ved nærmere eftersyn være i besiddelse af en stærk faglighed og motivation, som i en samtale overskygges af de sproglige udfordringer. Når samtalerne finder sted telefonisk, kan forhold som personlig udstråling og kropssprog mv også gå tabt i optagelsesproceduren.

DET ANBEFALES, at skoler og LUU indsamler erfaringer fra eksisterende screeningsværktøjer med særlig vægt på værktøjer, der kan kombinere en sproglig og faglig kompetencevurdering. En mulighed kan eventuelt være screeningsværktøjer inden for FVU-området.

LOKALE LEKTIECAFÉER MED LÆSEVEJLEDNING OG DANSK

Nogle skoler har etableret lokale lektiecaféer med enten frivillige eller obligatoriske tilbud til både tosprogede og dansksprogede om sprogstøttende vejledning ved en læsevejleder eller dansklærer.

DET ANBEFALES, at skoler og LUU iværksætter et udviklingsarbejde med henblik på at vurdere de organisatoriske og økonomiske rammebetingelser for lokale tilbud om uddannelses- og brancherelateret sprogundervisning. Det kan eventuelt være modeller, hvor rutinerede andetsprogsundervisere på timebasis hjælper med at planlægge sprogstrategier med klare sproglige læringsmål og læringsplaner for tosprogede elever.

DIGITAL PORTAL MED VISUELLE LÆRINGSMETODER OG MATERIALER

Både skoler og virksomheder har givet eksempler på, hvordan visuelle virkemidler i form af blandt

andet piktogrammer, sprogkort, instruktionsvideoer og lydbøger kan understøtte tosprogede elevers faglige læring i både undervisning og praktik. Muligheden for at sammenholde og gentage billeder, videooptagelser, lyd og modeltekster fremmer ifølge andetsprogsforskere og andetsprogsundervisere tosprogede elevers faglige indøvelse og forståelse.

DET ANBEFALES, at skoler og lokale uddannelsesudvalg går sammen på tværs om at opbygge en digital portal - et digitalt metodekatalog - hvor fagets teorier forklares og illustreres via demonstrationsvideoer, lyd og udtale, forklaring af færdige ord, for eksempel i tilknytning til undervisning i grundtilberedningsmetoder. Portalen skal løbende kunne udbygges med nye materialer til fælles gavn for elever, lærere og praktiksteder over hele landet. Portalen skal endvidere være tilgængelig fra computere, tablets og smartphones.

VEKSELVIRKNING MELLEM TEORI OG PRAKSIS I UNDERVISNINGEN

Nogle tosprogede elever har efterlyst en større vekselvirkning mellem den teoretiske og praktiske undervisning ud fra den erfaring, at lange teoridage svækker læringseffekten, når den faglige læring samtidig er underlagt en ekstra sproglig bearbejdelse. Det er en udfordring, der desuden er velkendt i andre uddannelsessystemer med undervisning for tosprogede elever.

DET ANBEFALES, at skoler og LUU lokalt drøfter mulighederne for at lægge undervisningsplaner med større vekselvirkning mellem de teoretiske og praktiske fag. Det kan eksempelvis være i form af halve dage, med tættere samspil mellem teori og praktisk afprøvning.

OPMÆRKSOMHEDSPUNKTER I EN MANGFOLDIG VIRKSOMHEDSKULTUR

Undersøgelsen har vist, at forståelsen for dansk madkultur udgør en central fagkompetence og i nogle tilfælde også en forudsætning for, at tosprogede elever får en uddannelsesaftale med en virksomhed. Et omstridt punkt i madkulturen er bearbejdelsen og tilsmagningen af svinekød. Det kan være en kulturel udfordring for nogle tosprogede elever med muslimsk baggrund såvel som for køkkener, der fastholder kravet om tilsmagning uanset religiøse traditioner. Samtidig ændrer den generelle mangfoldighedsudvikling i samfundet gradvist begrebet om madkultur, og flere skoler inkluderer internationale madkulturer i undervisningen.

DET ANBEFALES, at der udarbejdes et inspirationskatalog til branchevirksomheder og skoler med introduktioner og guidelines i forhold til de kritiske opmærksomhedspunkter, der knytter sig til en stigende mangfoldighed i arbejdslivet og i alle samfundets institutioner. Kataloget kan give konkrete idéer og forslag til, hvordan man lokalt kan tackle kulturelle udfordringer omkring madkulturer såvel som materialer om arbejdsmarkedets spilleregler mv. Eksisterende vejledningsmaterialer kan med fordel inddrages og nyttiggøres på tværs af skoler og virksomheder.

2. INDLEDNING

2.1 UNDERSØGELSENS FORMÅL

”Gode dansksproglige kompetencer er en forudsætning for, at en ernæringsassistentelev kan kommunikere mundtligt og skriftligt med kunder/brugere, leverandører samt kolleger og ledelse i løsnin-gen af arbejdsopgaverne. Gode sprogkompetencer er også en forudsætning for at kunne modtage oplæring på ordinære elevvilkår på lærepladsen. Eleven kan være udfordret på dette felt, hvis eleven har et andet sprog end dansk som førstesprog...”²

Den nærværende undersøgelse har haft til formål at belyse, hvorvidt, hvordan og på hvilke områder sproglige udfordringer kommer til udtryk blandt tosprogede elever i ernæringsassistentuddannel-sen. Målet har desuden været at sondere eksisterende erfaringer med sprogunderstøttende under-visning og andre fastholdende foranstaltninger. Sigtet har derved også været at give konkrete an-befalinger til fremadrettede tilbud, der kan styrke både optagelsen og fastholdelsen af tosprogede elever, så en større andel når i mål med en færdig uddannelse.

2.2 UNDERSØGELSENS ANALYSEPERSPEKTIVER

Undersøgelsen har taget udgangspunkt i den tese, at sproglige udfordringer kan være en væsentlig hæmsko for tosprogede elevers gennemførelse af ernæringsassistentuddannelsen. Derfor har den sproglige dimension haft en dominerende plads i den samlede dataindsamlingen. Men samtidig har det været relevant at analysere, om der bag tesen om sproglige udfordringer også gemmer sig andre udfordringer, som i samspil med sproget spiller en rolle for tosprogedes uddannelsesforløb i såvel skoleperioder som praktikperioder. Undersøgelsen har synliggjort, at sproglige udfordringer ofte er sammenflettet med andre forhold såsom elevernes faglighed, deres kulturelle indsigt i kosttraditio-ner og deres viden om gængse danske arbejdsmarkedsforhold.

FLERE PERSPEKTIVER PÅ TOSPROGEDE ELEVERS UDFORDRINGER

På denne baggrund er der i analysen og rapporten anlagt forskellige perspektiver, som igennem dataindsamlingen har vist sig at have betydning for tosprogede elevers vej gennem uddannelsen. Det drejer sig om følgende perspektiveringer:

² Citeret fra et FUE notat (2021): ”Er sprogkompetencer en udfordring for gennemførelse af en uddannelse til ernæ-ringsassistent?”

- Målgruppeperspektivet
- Sprogperspektivet
- Fagperspektivet
- Brancheperspektivet
- Samarbejdspektivet

Alle datakilder er blevet kodificeret ud fra disse analyseperspektiver. Det skal understreges, at analyseperspektiverne ikke helt kan adskilles fra hinanden i skoler og branchevirksomheders hverdag. Som eksempel vil tosprogede elevers tilpasning til virksomhedskulturen i et køkken ofte hænge tæt sammen med vurderingen af elevernes faglige potentiale. Men hvor fagperspektivet lægger særlig vægt på elevernes faglighed, vil brancheperspektivet i højere grad vedrøre de organisatoriske og virksomhedskulturelle rammer for at integrere tosprogede elever i arbejdsmiljøet. Samtidig kan sproget blive brugt som den forklarende faktor i situationer, som ved nærmere eftersyn mere handler om virksomhedskulturelle vaner og normer.

Samlet er der således tale om forskellige niveauer, som hver især kan nuancere indsigten i, hvornår, hvordan og hvorfor sproglige udfordringer kan være afgørende for, om den enkelte tosprogede elev fuldfører det samlede uddannelsesforløb.

2.3 UNDERSØGELSENS METODE OG DATAGRUNDLAG

UNDERSØGELSENS METODE

Undersøgelsen har været tilrettelagt som et kombinationsdesign med brug af både kvantitative og kvalitative dataindsamlingsmetoder. Tilgangen til både dataindsamlingen og analysen har først og fremmest været **kvalitativ** i og med, at formålet har været at afdække og analysere de forhold, der kan ligge til grund for tosprogede elevers udfordringer ud fra det sproglige perspektiv, men også med øje for andre faglige og kulturelle problemstillinger.

Den **primære** dataindsamling har omfattet en indledende e-survey til samtlige skoler samt en kvalitativ interviewundersøgelse blandt elever, skolerepræsentanter, virksomhedsrepræsentanter og sprogkyndige med særlig erfaring inden for sprog læring og sprog fremmende foranstaltninger over for tosprogede i uddannelser og erhverv.

Som **baggrundsmateriale** er der gennemført en grundig deskresearch af materialer om andet-sprogspædagogik, suppleret med generelle kilder om erhvervsuddannelser og tilgængelige statistiske data om ernæringsassistentuddannelsen.

UNDERSØGELSENS SAMLEDE DATAGRUNDLAG

- Der er indsamlet en bred vifte af oplysninger via en omfattende e-survey med brug af både multiple choice og åbne spørgsmål. E-surveyen er rundsendt til alle udbyderskoler, og der er indkommet **18 besvarelser** fra i alt 25 udbyderskoler. E-surveyen har været ledsaget af gentagne rykkerprocedurer for at sikre den højest mulige skoledeltagelse.
- Der er foretaget en uddybende interviewrunde med deltagelse af i alt **26 skolerepræsentanter** fra hele landet. Interviewrunden har baseret sig på en semistruktureret spørgeguide. Der er i alle samtaler benyttet en narrativ tilgang, som har givet informanterne lejlighed til at tale frit og associativt om erfaringer, udfordringer og videre forslag, samtidig med at der er taget hensyn til spørgeguidens temaer. Hovedparten af interviews har bestået af telefoninterviews, suppleret med både online-baserede interviews og fremmødeinterviews med en varighed fra cirka 30 minutter til op mod halvanden time.
- Der er endvidere gennemført interviewrunde blandt **19 virksomhedsrepræsentanter**, fordelt på hele landet. Virksomhedsrunden har været baseret på den samme spørgeguide, men med en forskellig vægtning af de guidens temaer. Den narrative metode er også anvendt i virksomhedsrunden i en kombination mellem telefoninterviews, online-baserede interviews og fremmødeinterviews.
- Der er indsamlet eleverfaringer via en interviewrunde blandt i alt **20 elever**, hvoraf en enkelt elev var færdiguddannet og overgået til en ordinær ansættelse i den tidligere praktikvirksomhed. Det kom hurtigt for dagen, at det aktuelle antal tosprogede elever varierede ganske betydeligt fra skole til skole og fra virksomhed til virksomhed i indsamlingsperioden. Resultatet har været, at elevrunden har fordelt sig på individuelle interviews, på gruppeinterviews med 2-3 elever samt i et enkelt tilfælde en egentlig fokusgruppe med 6 deltagende elever. Denne runde er udelukkende gennemført som fremmødeinterviews og online-baserede interviews, som har givet mulighed for at opretholde øjenkontakt og nærhed, en uformel dialog samt en tæt fornemmelse for kropssprog og følelser mv.
- Endelig er der interviews blandt **7 sprogkyndige** med mangeårig praksiserfaring og forsknings-erfaring inden for undervisning i andetsprog for udlændinge generelt såvel som i relation til særlige forløb for uddannelses- og jobbaserede sprogkvalificering. De sidstnævnte erfaringer har blandt andet rettet sig mod forløb for tosprogede elever på erhvervsuddannelser, men hertil kommer også særligt tilrettelagte indsatser over for ansatte tosprogede med sprogudfordringer på arbejdspladser. Gruppen af sprogkyndige har repræsenteret 3 forskellige institutioner, heraf informanter fra forskellige afdelinger i en af institutionerne.
- Der er foretaget et **deskresearch** af både forskningsrapporter, artikler, pædagogiske materiale

og evalueringer inden for et hovedfelt af pædagogik om undervisning i andetsprog og sprogbehovsanalyse mv.

- Der er endvidere indsamlet materialer om især tilgang og frafald fra erhvervsuddannelserne. Data om ernæringsassistentuddannelsen fra Børne- og Undervisningsministeriets Uddannelsesstatistik.dk. har desuden suppleret eksisterende datarapporter fra FUE.

Det samlede datagrundlag er opsummeret i skemaet neden for:

Datagrundlag	Omfang og fordeling
E-survey	18 besvarelser fra 17 udbyderskoler
Skoleinterviews	26 interviewpersoner fra 23 skoler
Virksomhedsinterviews	19 interviewpersoner fra 16 branchevirksomheder
Elevinterviews	20 interviewpersoner fra 10 skoler/virksomheder
Sproginterviews	7 interviewpersoner fra 3 institutioner / 6 afdelinger
Deskresearch	Eksisterende statistik samt kilder om andetsproglæring

2.4 RAPPORTENS OPBYGNING

Rapporten er struktureret, som følger:

Kapitel 3 afgrænser med målgruppeperspektivet undersøgelsens målgruppe i en kort profil.

Kapitel 4 analyserer med sprogperspektivet, hvornår og hvordan sproglige udfordringer kommer til udtryk i tosprogede elevers uddannelsesforløb.

Kapitel 5 sætter med fagperspektivet fokus på tosprogede elevers faglighed og de situationer, hvor den faglige dimension kan være en udfordring i uddannelsesforløbet.

Kapitel 6 gør med brancheperspektivet rede for de arbejdsmæssige og kulturelle rammer for tosprogede elevers praksislæring.

Kapitel 7 belyser til slut samarbejds erfaringer, hvor skoler, virksomheder og kommuner i fællesskab har sat initiativer i gang for at afhjælpe tosprogede elevers udfordringer.

3. MÅLGRUPPEPERSPEKTIVET: TOSPROGEDE MED SPROGLIGE UDFORDRINGER – HVEM TALER VI OM?

3.1 INDLEDNING

”Jeg synes, vi ser en stigende tendens til tosprogede voksne kvinder på uddannelsen. På nogle hold har det været op til 50 pct...”(Citat fra skoleinterview):

Den tendens, som en skolerepræsentant beskriver i citatet, stemmer både overens med den generelle statistik og med de kvalitative tilbagemeldinger, der er kommet fra udbyderskolerne i den kvalitative undersøgelse. De tosprogede elever, der har medvirket i interviewrunden, tilhører også dette elevsegment.

Der har imidlertid også været behov for at foretage en lidt nærmere afgrænsning af tosprogede elever med sproglige udfordringer. Børne- og Undervisningsministeriet har defineret tosprogede elever på følgende måde³:

”Ved tosprogede elever forstås børn, der har et andet modersmål end dansk, og som først ved kontakt med det omgivende samfund, eventuelt gennem skolens undervisning, lærer dansk... Tosprogede børn har vidt forskellige sproglige baggrunde. Ikke alle har nødvendigvis behov for undervisning i dansk som andetsprog. Det fordrer en individuel vurdering...”

Ifølge denne definition vil tosprogede børns dansksproglige kompetence altid afhænge af, om de har haft adgang til at tale og lære dansk i en tidlig alder. Det indebærer, at nogle tosprogede efterkommere⁴ kan have sproglige vanskeligheder ud over barndommen og måske også i et erhvervs-kompetencegivende uddannelsesforløb.

Voksne indvandrere, familiesammenførte og flygtninge, kan også spænde bredt fra personer med grundlæggende læse- og skrivevanskeligheder til personer med et indgående kendskab til det danske sprog⁵. Indvandreres dansksproglige kompetence hænger ikke nødvendigvis sammen med deres

³ Jf Undervisningsministeriet (2017): ”Organisering af folkeskolens undervisning af tosprogede elever – en vejledning”.

⁴ I henhold til Danmarks Statistiks definitionsbrug er en indvandrer født i udlandet, og ingen af forældrene er danske statsborgere og født i Danmark. Efterkommere er født i Danmark, og ingen af forældrene er danske statsborgere og født i Danmark.

⁵ Jf Gellert, Anne (2003): ”FVU læsning. Værktøjer til afdækning af tosprogede voksnes færdigheder og forudsætninger”. For Undervisningsministeriet.

opholdstid i landet. Uddannelses- og erhvervserfaringer kan fremme sproglæringen, men det er ikke alle jobtyper, der udstyrer indvandrere med et solidt sprogligt uddannelsesgrundlag.

Samlet giver undersøgelsen anledning til at konkludere, at tosprogede elever med sproglige udfordringer overvejende dækker over voksne med indvandrer- eller flygtningestatus, som har tilbragt kortere eller længere tid i Danmark uden at tilegne sig sproget på et niveau, der giver dem mulighed for at følge en faglig undervisning på fuldstændigt lige vilkår med dansksprogede elever. Men derudover kan det ikke udelukkes, at målgruppen også kan omfatte efterkommere, som ikke har opnået funktionelle danskkompetencer gennem opvæksten og skolegangen. De eksisterende data vidner dog om, at denne gruppe er forsvindende lille. Men efterkommere kan være registrerede som danske, hvis de har opnået dansk statsborgerskab efter gældende regler. Det kan eventuelt være en medvirkende årsag til, at så få efterkommere er registrerede som elever på ernæringsassistentuddannelsen.

Samlet set har målgruppen af tosprogede elever med sproglige udfordringer i ernæringsassistentuddannelsen i undersøgelsen været defineret ud fra elevernes **erkendte og faktiske** sprogkompetencer - og ikke ud fra deres **formelle** tilhørsforhold som enten indvandrere eller efterkommere.

3.2 HVAD KENDETEGNER MÅLGRUPPEN?

Ud fra den brede tilgang har skolerne taget udgangspunkt i de faktiske vurderinger og erfaringer med tosprogede elevers sproglige udfordringer i undervisningen. Det samme gælder for branchevirksomhederne. Nogle skoler har dog præciseret, at de også har tosprogede elever uden sproglige problemer. Det må antages, at skolerne netop henviser til efterkommere, som i realiteten er dansksprogede.

ELEVER FRA IKKE-FAGLÆRTE TIL VOKSNE I ERHVERVSUDDANNELSE

Undersøgelsen har givet flere eksempler på, at tosprogede elever over 25 år oprindeligt er startet i en branchevirksomhed som ferieafløser eller fast tilknyttede ikke-faglærte i køkkenene. Efter en periode med et positivt arbejdsforløb er de blevet opfordret til at blive realkompetencevurderet med henblik på en uddannelsesaftale for et euv-forløb. Det er værd at bemærke, at det også har omfattet tosprogede medarbejdere, som ikke har behersket det danske sprog, men har integreret sig så godt i arbejdsmiljøet, at de er blevet opfordret til at gå den faglærte vej.

ELEVER I INTEGRATIONS- OG SPROGPRAKTIKKER

Nogle skoler og branchevirksomheder har endvidere oplyst, at de ud over elever fra uddannelsen tidligere har afholdt integrations- og sprogpraktikker som led i et samarbejde med kommuner om den generelle integrations- og beskæftigelsesindsats. Målet for disse aktiviteter har primært været

jobafklaring og jobprøvning med særlig vægt på en sprogvurdering af tosprogede borgere. Men bag afklaringsmotivet har også ligget et ønske fra myndighederne om, at de afklarende aktiviteter i et vist omfang kunne bane vej for tosprogede borgeres overgang til et erhvervskompetencegivende uddannelsesforløb, en jobtræning eller måske et ordinært ansættelsesforhold. Disse erfaringer har ikke været direkte møntet på undersøgelsens målgruppe. Men det er værd at bemærke, at nogle tosprogede elever i undersøgelsen har været henvist fra jobcentre, og de kan tidligere have deltaget i afklaringsforløb eller snusepraktikker med fokus på fødevarerområdet.

6

⁶ Billedet på siden er stillet til rådighed af Region Sjælland.

4. SPROGPERSPEKTIVET: ERFARINGER OG RESULTATER

4.1 INDLEDNING

”De danske elever arbejder en time med gruppen. Jeg arbejder ligesom tre timer. For jeg skal jo arbejde ud fra tre lag af sprog...”(Citat fra elevinterview).

En tosproget elev beskriver i citatet, hvordan hun i alle opgavetyper er nødt til at operere med flere sprog niveauer. Først skal hun oversætte teksterne fra dansk til arabisk og derefter fra arabisk til kurdisk, som er hendes modersmål. Endelig skal hun oversætte tilbage til dansk. I praksis sker det ofte via google translate, som indimellem resulterer i fejloversættelser af faglige ord og begreber. Pointen er, at tosprogede elever hele tiden jonglerer med deres modersmål som første sprog, dansk som andetsprog samt det fagsprog, som er forudsætningen for, at eleverne kan fuldføre deres uddannelse til ernæringsassistent.

Eleven i citatet er godt på vej til at færdiggøre uddannelsen. Men andre tosprogede elever når ikke så langt til trods for en ihærdig indsats og et stort ønske om at uddanne sig. Årsagen er angiveligt i følge både elever, skoler og virksomheder, at frafaldne elever ikke har været i besiddelse af de fornødne dansksproglige kompetencer, eller vejen gennem uddannelsen er blevet for stejl. Men frafaldet afspejler i så fald også, at eleverne ikke har haft adgang til et relevant kompenserende tilbud, som måske kunne have afværget et frafald.

”I klassen hjælper klassekammeraterne, og lærerne hjælper. De snakker stille og roligt. Når vi arbejder i grupper, snakker vi om opgaven og læser. Når mine klassekammerater ikke forstår mig, siger de: hvad siger du? Så siger jeg det igen, og så siger de: årh, nu forstår vi. Vi lytter til hinanden...” . (Citat fra elevinterview).

Eleven i dette eksempel har lagt vægt på, at hun **fagligt** føler sig fuldt på højde med de dansksprogede klassekammerater. Det har hun mulighed for at bevise over for sig selv og over for klassekammerater og lærere, fordi hun er i et læringsmiljø, hvor gensidig støtte, aktiv lytning og forventninger om ligeværdig deltagelse er grundlæggende værdier.

Lignende erfaringer har lydt på tværs af både elever, skoler og branchevirksomheder i undersøgelsen. Men med enkelte undtagelser har alle samtidig tilkendegivet, at det er nødvendigt at fokusere på dansksproglige udfordringer blandt tosprogede elever, fordi den sproglige dimension reelt udgør

en trussel mod elevernes gennemførelse af uddannelsen. Det gælder også for elever, som er særdeles **uddannelsesparate**, hvad angår både faglighed, motivation, ihærdighed og stabilitet.

Undersøgelsen har synliggjort, at der både på skolesiden og virksomhedssiden er iværksat initiativer til at afhjælpe tosprogede elevers dansksproglige udfordringer. Resultaterne tyder imidlertid på, at flere tilbud ikke længere er til rådighed. Det gælder eksempelvis tidligere forsøg med kombinationsforløb, hvor sproglæring og fagintroduktion er gået hånd i hånd.

Et af de helt centrale resultater er endvidere, at der generelt hersker uvished om, hvad der er **kernen** i tosprogede elevers sproglige udfordringer. Nogle skoler og virksomheder peger på et utilstrækkeligt hverdagsprog og mangelfuldt almindeligt ordforråd. Andre sætter primært fokus på elevernes manglende forståelse for fagfaglige udtryk og begreber.

Blandt undervisere og forskere med særlig indsigt i andetsproglæring findes der en bred og evidensbaseret viden om, hvornår, hvordan og hvorfor tosprogede elever kan være udfordrede i faglige læringsammenhænge. Det er en viden, som på den **ene side** gør spørgsmålet om sproglige udfordringer lidt mere kompliceret, når det gælder om at indføre konkrete sprogkompenserende løsninger. Men på den **anden side** er det en indsigt, der kan åbne døren til mere målrettede og effektive metoder til sprogstøtte.

De følgende afsnit belyser, hvordan den sproglige dimension er blevet vurderet ud fra både elevers, skolers og branchevirksomheders perspektiv.

4.2 MÅLGRUPPENS SPROGLIGE UDFORDRINGER – MYTE ELLER REALITET?

”Hvad angår sproglige udfordringer, ja, vi ser, at nogle måtte stoppe undervejs, og nogle må vi også afvise ved optagelsen. De har ganske vist niveauet, men uden at kunne. Alle kommer jo til en opstartssamtale ifølge loven. Én ting er, at du har papir på det...Men hér ser vi på, om vi slet ikke kan kommunikere...”(Citat fra skoleinterview).

En skolerepræsentant bekræfter i citatet, at det i stort set alle optagelsesrunder er nødvendigt at afvise nogle tosprogede ansøgere med begrundelse i utilstrækkelige kommunikative kompetencer. Hertil kommer den erfaring, at nogle tosprogede må afbryde uddannelsen, fordi de sproglige udfordringer bliver for stor en byrde. Langt hovedparten af skoler og virksomheder har i den samlede undersøgelse tegnet et tilsvarende billede af, at sproglige udfordringer ikke er en myte, men en daglig realitet i både skoleperioder og praktikperioder.

I undersøgelsens e-survey har knap 90 pct af de besvarende skoler tilkendegivet, at tosprogede elever kun i mindre grad eller slet ikke er gode til at udtrykke sig på dansk⁷. Det samme resultat er fremkommet, når skolerne har vurderet tosprogede elevers skriftlige formuleringsevne. Godt 70 pct af svarschoolerne vurderer samtidig i e-surveyen, at på trods af sproglige udfordringer tager tosprogede elever aktivt og engageret del i undervisningen, hvilket også flugter med den gennemgående erfaring, at der er tale om flittige, motiverede og pligtopfyldende elever.

Udbyderskolerne har som helhed et solidt grundlag for vurderingen, for så vidt at alle skoler enten løbende eller periodisk optager tosprogede elever på ernæringsassistentuddannelsen. Enkelte skoler har angivet, at tosprogede elever kan udgøre op til halvdelen af eleverne i en klasse, mens andre har anslået, at andelen gennemsnitligt ligger på 10-20 pct⁸. Sammenholdt med den stigende andel af tosprogede elever er der således grund til at forvente, at både skoler og branchevirksomheder i et fremadrettet perspektiv skal være i stand til at håndtere sproglige udfordringer for at sikre, at tosprogede elever får de bedst mulige vilkår for at fuldføre uddannelsen. Det kan indbære, at skoler og virksomheder kan blive nødsaget til at bevæge sig fra en tilbageholdende indstilling til udfordringerne i retning af en mere proaktiv og indgribende stillingtagen.

4.3 SPROGET SOM FORMIDLER AF FÆLLES FAGLIG VIDEN: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?

”Den manglende sproglige og kommunikative forståelse kan være et problem ved fællesmøder, hvor det er vigtigt, at alle medarbejdere forstår de samme budskaber...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Nogle virksomhedsrepræsentanter har beskrevet sproglige udfordringer, der knytter sig til hverdagsituationer i køkkenet, hvor tosprogede elever ikke opfanger vigtige informationer og ikke er i stand til at indgå aktivt i drøftelser på fællesmøder. Den manglende forståelse kan umiddelbart være usynlig i den forstand, at ingen opdager det i selve situationen. Men senere kan det i den praktiske opgaveudførelse vise sig, at eleven enten har misforstået eller slet ikke opfattet vigtige fælles oplysninger til ulempe for eleven selv såvel som for kolleger i arbejdsmiljøet. En sprogforsker har kommenteret denne form for kommunikative udfordringer på følgende måde:

”Der er udfordringer i brancher, der primært er manuelt båret i dagligdagen. Du kan umiddelbart komme ind og klare dit arbejde uden særlig meget sprog. Men ulempen er, at sproget ikke kan fungere som det nødvendige stillads til den faglige forståelse. Derfor kan det gå under radaren, at der er ret store sproglige udfordringer, for eksempel på møder, hvor mellemledere skal sikre den rette kvalitet efter gældende regler osv. Så er der risiko for, at der alligevel ikke er et fælles sprog...Man

⁷ Jf data fra den indledende e-survey blandt udbyderskoler.

⁸ Jf data fra den indledende e-survey sammenholdt med skolernes oplysninger i interviewrunden.

tror, man taler om de samme ting, men så er der alligevel fejlkilder...”(Citat fra sproginterview).

Selv om det ernæringsfaglige område er præget af meget omfattende fagteoretiske krav, kan en elev gå ”under radaren” i en periode, før det bliver tydeligt, at eleven mangler sprogforståelse på vigtige faglige områder. Budskabet fra forskningen er imidlertid, at selv på møder kan faglige informationer være indforståede og indeholde en hel del **tavs viden**, som rutinerede kolleger så at sige har på rygraden. For tosprogede elever kan det til gengæld være vanskeligt at gennemskue, **hvad** der bliver formidlet på et møde, **hvilken viden** eleven mangler, og **hvilke spørgsmål** eleven har behov for at stille for at forstå de udstukne opgaver mv.

Derfor kan mundtlig formidling på et rutineret fagligt niveau være en kilde til faglige misforståelser. Men det er samtidig muligt at gøre denne formidlingsform mere fleksibel og for eksempel variere med billedmateriale og uddybende forklaringer af fagudtryk og metoder, så tosprogede elever bliver bedre indkluderede i den fælles faglige formidling. Først og fremmest gælder det om at skærpe opmærksomheden på tosprogede elevers forklaringsbehov, uden at fællesmøder udvikler sig til en belastning for den tosprogede elev såvel som de øvrige kolleger.

4.4 FAGSPROGET SOM KILDE TIL FAGLIG KVALITETSSIKRING: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?

”Vores kvalitetssikring skal sikre, at vi undgår fejl. Det er et skriftligt redskab med vejledninger, hvis du er i tvivl. Det er et system, som alle skal kende. Man skal forstå budskabet i kvalitetssikringen. Det er en del af en praksislæring. Det er fagligt, men sproget er en kilde til at forstå den praktiske vejledning...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Virksomhedsrepræsentanten berører hér et andet vigtigt punkt i den fælles faglige formidling og fagforståelse. Den praktiske udøvelse af faget vil altid bero på en faglig **kvalitetssikring**, der kan blåstemple, at madproduktionen bliver udført og leveret til kunderne med høj professionel kvalitet. Kvalitetssikringen indebærer, at madproduktionen bygger på en grundig fagteoretisk forståelse for anvendelsen af råvarer, beregninger og sammensætninger i et procesforløb, der er nøje fastlagt og kvalitetssikret skridt for skridt. Det indbefatter også den korrekte anvendelse af teknologiske hjælpemidler, som ud over praktisk håndelag kan kræve indgående kendskab til et teknologisk fagsprog i manualer mv.

Den faglige kvalitetssikring og professionalisme er således forankret i alle køkkenets procesled, og elever skal via praksislæringen blive i stand til at varetage funktionerne i alle disse led ud fra en nulfejlskultur - eller i hvert fald en praksis, der sikrer kundeleverancer af bedste kvalitet.

Som nævnt i det ovenstående citat vil mange virksomheder givetvis have manualer og vejledninger, der beskriver alle procedurer i kvalitetssikringen. Men som et ekstra opmærksomhedspunkt over for tosprogede elever kan det være en god idé at gennemgå eksisterende materialer kritisk og overveje, hvordan de via illustrative virkemidler kan tilpasses tosprogede elevers behov og forudsætninger. I sidste ende gælder det jo det fælles mål om at levere den højest mulige madkvalitet.

4.5 SPROGET SOM KODE TIL DEN KOLLEGIALE KOMMUNIKATION: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?

”Med de unge har vi kodeord, og det er et lidt sjovt og indforstået sprog. Men i køkkenet er jeg ved at lære køkkenjargonen...”(Citat fra elevinterview).

En elev fortæller, hvordan hverdags sproget kan adskille sig fra miljø til miljø inden for det samme fagområde. På skolen har hun og andre tosprogede elever vænnet sig til at forstå de særlige sprogekoder, som unge dansksprogede elever bruger i det sociale rum. I virksomheden er hun i færd med at tilegne sig koderne i den kollegiale jargon, der dominerer både den sociale og faglige dialog.

Det har lært hende, at hverdags sprog – eller det funktionelle sprog - ikke er en ensartet kode, man kan lære én gang for alle. Hverdags sprog er derimod **kontekstafhængigt**, og nye sammenhænge byder som regel på nye sproglæringsbehov. Det gælder for alle mennesker, men det bliver særligt tydeligt, når dansk er andetsproget, og lokale kommunikationsformer lægger nye lag til sprogforståelsen.

Hverdags sproget har betydning på flere niveauer. Hverdags sproget bygger bro til det faglige og professionelle sprog, og hverdags sproget formidler også det **sociale samspil**, der mere eller mindre synligt indgår i alle faglige og kollegiale arbejdsmiljøer. Derved former hverdags sproget den jargon, der kendetegner den lokale omgangstone i miljøet.

AT FORSTÅ DE KOLLEGIALE KODER

Enkelte virksomheder har erkendt, at den sociale omgangstone - som den udspiller sig både i arbejdsprocesser og pauser - kan være en udfordring for tosprogede elever, som først skal afkode dette indforståede sprog.

”Omgangstonen på arbejdspladsen kan være en udfordring. Nogle tosprogede kan have svært ved den frie tone, alt efter hvor de kommer fra. En tosproget medarbejder har blandt andet fortalt, at når man er ude, er man underdanig, holder kæft og gør, hvad der bliver sagt. Kun derhjemme kan man være mere fri i tonen. Men på en dansk arbejdsplads kan der jo godt ryge nogle finker af panden, som man siger...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Hvis man er opdraget til at være tilbageholdende i sociale og arbejdsmæssige sammenhænge, kan det første møde med en bramfri, ironisk, indforstået og direkte jargon virke forvirrende, utrygt og måske direkte skræmmende. Undersøgelsen vidner samlet om, at de sociale koder i undervisnings- og arbejdskulturen i en vis forstand er et fagligt sprog, som dansksprogede elever og kolleger skal være opmærksomme på at inkludere tosprogede elever i.

4.6 SPROGET SOM UDTRYK FOR FAGLIGE RESSOURCER: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?

”Sproglige krav på uddannelsen – det er simpelthen at kunne forstå, når læreren fortæller og giver fælles beskeder. De kan ikke nå at få det hele med. De er ikke trænede i kommunikation. De sidder med ordbog, men har ikke viden på dansk til at følge med. Det kan både være naturfag og teori. De føler, de bliver hægtet af, og det giver stress. De forbereder sig hjemme, men kan ikke nå det...” (Citat fra skoleinterview).

Skolerepræsentanten tilføjer, at skolen afholder **en-til-en samtaler** for at støtte tosprogede elever. De træner hårdt, men realiteterne er, at i klassen og den fælles undervisning er der mange stemmer og hurtige dialoger. Det vanskeliggør den faglige tilegnelse, som går tabt på grund af den mangelfulde sprogforståelse. Alle elever og stort set alle skoler og virksomheder deler denne erfaring.

SPROGLIGE UDFORDRINGER KAN SKYGGE FOR FAGLIGHEDEN

”Det kan være svært at kommunikere på skolen, men det er en virkelig spændende teori. Men vi bruger meget tid på at få forklaringer. På skolen kan det blive for kedeligt for de unge danske elever...Men det er ikke selve det faglige...” (Citat fra elevinterview).

Det er et tilbagevendende tema blandt tosprogede elever, at de på grund af et større forklaringsbehov frygter at lægge beslag på for megen opmærksomhed i klassen og utilsigtet stå i vejen for de dansksprogede elevers læring. Denne oplevelse kan have to sider. På den **ene side** skaber det ubehag og utryghed at være dem, der altid skal stille ekstra spørgsmål til faglige udtryk og tekster. På den **anden side** er det også en afmagtsfølelse for fagligt ambitiøse tosprogede elever, at deres sproglige udfordringer kommer til at **skygge** for deres faktiske faglighed.

Det er samtidig en erkendelse, der skærper behovet for at finde løsningsmodeller til at understøtte den sprogfaglige læring ud fra metoder, der systematisk styrker tosprogede elevers selvtillid og evne til at udtrykke og praktisere den faglige viden og forståelse.

”Nogle gange tænker vi, at vi er ikke dygtige, fordi vi bruger mere tid. Vi bliver stressede. Vi går hjem og arbejder med lektierne, men vi skal jo også passe familien...” (Citat fra elevinterview).

4.7 MELLEM ADGANGSKRAV OG KOMMUNIKATIONSKRAV I UDDANNELSEN: HVAD KAN UDFORDRE HVORDAN?

"Noget, der kan undre mig blandt de tosprogede elever er, at de på GF har merit for dansk på E-niveau eller C-niveau. Men de kan ikke føre en samtale med dig og forklare basale ting. Men på papiret har de ikke behov for ekstra dansk..."(Citat fra skoleinterview).

Mange skoler og virksomheder har undret sig over kløften mellem tosprogede elevers opfyldelse af de formelle optagelseskrav og deres faktiske kommunikative kompetencer. Mange skoler har haft forventninger om, at eleverne efter afsluttede forløb på sprogskoler eller VUC er trænedede i at kommunikere på hverdagsdansk og dermed også i stand til at tilegne sig fagsproget uden større besvær. Men virkeligheden ser for mange tosprogede elever anderledes ud, og mødet med de erhvervsfaglige realkrav udfordrer både elever, lærere og virksomheder.

Nogle skoler og virksomheder retter skytset mod den forudgående sprogfaglige og almenfaglige undervisning, som ud fra en kritisk vurdering ikke bibringer de tosprogede elever et tilstrækkeligt sprogligt grundlag for videre erhvervskompetencegivende uddannelse.

I forlængelse af kritikken er der grund til at hæfte sig ved, at tosprogede elever ikke altid kommer direkte fra danskuddannelse eller almenfaglig undervisning. Som nævnt under målgruppeperspektivet kan tosprogede elever være henvist fra jobcentre, og de senere års høje politiske prioritering af en job first strategi kan have bevirket, at tosprogede elever ikke har færdiggjort deres danskuddannelse.

I en tid med fornyet satsning på erhvervskompetencegivende uddannelse til både unge og voksne er det vigtigt at være opmærksom på behovet for at ledsage uddannelse til tosprogede med forskellige tilbud om dansksproglig træning i tæt tilknytning til den faglige opkvalificering. Det er værd at bemærke, at danskuddannelserne ikke længere består af hyldevarer, men i betydeligt omfang relaterer sig til elevernes sprogbehov i praktikker og jobafklaring mv. Disse metoder kan ligeledes have relevans for sprogstøttende ordninger i ernæringsassistentuddannelsen, som det vil fremgå i det følgende.

Men allervigtigst for en sprogstøttende indsats er det, at skoler og virksomheder får nærmere indsigt, **hvilket sprog** tosprogede har brug for at tilegne sig til støtte for den faglige læring. Hér er det vigtigt at lytte til sprogforskere og sprogundervisere med langvarig erfaring fra uddannelses- og jobrettet sproglæring.

4.8 SAMSPILLET MELLEM HVERDAGSSPROG OG FAGSPROG – HVAD HAR TOSPROGEDE ELEVER BRUG FOR AT LÆRE?

”Vi har for eksempel gået på sprogskolen, og så kommer vi på uddannelsen, og det er som at starte forfra. På sprogskolen er vi mange nationaliteter med samme udfordring. Men hér på uddannelsen er det de unge danske. Når jeg skal sige nogle ting jeg gerne vil sige, så kan jeg mangle ordene og blive stresset...”(Citat fra elevinterview).

En tosproget elev udtrykker hér to væsentlige dimensioner i læringen og brugen af sprog i henholdsvis sprogundervisning og erhvervsfaglig undervisning:

- I sprogskolen er den **dansksproglige kvalificering** hovedmålet og et fælles vilkår for alle elever med en udenlandsk baggrund. Al undervisning er derfor centreret om at kvalificere elevernes dansksproglige kompetence, hvor hovedvægten ligger på at opbygge et **funktionelt hverdagsdansk** gennem træning i ordforråd, grammatik, semantik og udtale. Arbejdsmarkedsdansk - eller branchedansk - udgør desuden et obligatorisk tema, som sprogskoler kan tilrettelægge på forskellige måder.
- I erhvervsuddannelsen er den **fagfaglige kvalificering** hovedmålet og et fælles vilkår for alle elever uanset tosproget eller dansksproget baggrund. Al undervisning er derfor centreret om at kvalificere elevernes faglige kompetence, hvor hovedvægten ligger på **fagområder, fagbegreber og fagets praksis**. Hverdagsdansk forventes som udgangspunkt at være opbygget på forhånd.

MUNDTLIGE OG SKRIFTLIGE LÆRINGSBEHOV

Sammenhængen mellem hverdagssproget og fagsproget har været et tilbagevendende tema i interviewrunden. Alle informanter har fået stillet et åbent spørgsmål om sproglige udfordringer blandt tosprogede elever, og alle har uvægerligt bragt forholdet mellem hverdagsprog og fagsprog på bannet. Men der har været forskellige forestillinger om, hvordan hverdagsprog og fagsprog hænger **læringsmæssigt** sammen. Eller anderledes sagt: hvilket sprog kommer først? Hvilket sprog er vigtigst i tosprogede elevers uddannelsesforløb i skoler og virksomheder? Vejer det mundtlige sprog tungere end det skriftlige?

Skoler og virksomheder kan have divergerende opfattelser af, hvornår og i hvilke situationer dansksproglige udfordringer spiller en særlig vigtig rolle for tosprogede elevers faglige læringsprocesser.

”I det skrivefaglige kan de bedre bruge translate, og det er nok lidt lettere for dem, især ved hjemmeopgaver. De kommer jo typisk direkte fra VUC eller sprogskole, så de har været vant til det, hvis de vel at mærke har forstået oplægget til opgaven...”(Citat fra skoleinterview).

Ifølge dette udsagn giver det skriftlige arbejde tosprogede elever et bedre spillerum end den mundtlige undervisning, især hvis de er studievante og fortrolige med at strukturere og løse skriftlige opgaver.

Andre har lagt større vægt på den mundtlige kommunikationskompetence:

”Hverdagssproget er mangelfuldt, men det er også vejen til et fagsprog og en forudsætning for, at de får en læreplads...” (Citat fra skoleinterview).

Sagen er imidlertid, at hverdagssprog er et vidt og ikke særligt håndgribeligt begreb, for hvornår er hverdagssproget tilstrækkeligt til, at det kan understøtte den fagfaglige kvalificering? Hvor den uddannelses- og brancherelaterede sproglæring er knyttet til den konkrete uddannelses- og jobsituation, er den generelle læring af et hverdagssprog kun indirekte relateret til en bestemt kontekst. Men i praksis har begge sprogdomæner betydning for, hvordan tosprogede elever – og tosprogede medarbejdere – klarer sig i hverdagen i undervisningen og i virksomheden.

”De oplever, at nogle andre reagerer, og så holder de lav profil. Det er en kombination af, at de mangler udtalen, og at de bruger de forkerte ord i den faglige kontekst. Og så skal kolleger stoppe op og prøve at forstå både udtalen og ordbrugen....”(Citat fra sproginterview).

Eksemplet er hentet fra uddannelses- og jobrelateret sprogundervisning for en anden faggruppe. Men det illustrerer den generelle problematik, at hverdagssproget ganske vist formidler den faglige dialog i undervisnings- eller arbejdsmiljøet. Men formidlingen lykkes kun rigtigt, hvis den fagrettede sproglæring går hånd i hånd med et hverdagssprog, der er **funktionelt** i forhold til fagsproget. Hverdagssproget skal så at sige **fagtones**. I den forstand kommer det ene sprog ikke før det andet. De indgår i en gensidig udviklingsproces, der er tæt forbundet med den faglige kontekst, som læringen er forankret i.

HVAD ER DET KONTEKSTUELLE SPROGBEHOV?

Sprogopbygning og sprogbrug er en dynamisk proces. Den skal udvides og tilpasses til de faglige og sociale sammenhænge, mennesker løbende befinder sig. Derfor er det ikke overraskende, at tosprogede elever kan opleve at være slået tilbage til start, når de påbegynder den erhvervsfaglige uddannelse. Men de starter i virkeligheden ikke forfra, for de har i forskelligt omfang et hverdagssprog med fra tidligere sprogundervisning. Hverdagssproget skal bare relateres til det nye fagsprog.

Det nye er imidlertid, at de i den erhvervsfaglige uddannelse skal bygge et nyt fagligt ordforråd oven på det funktionelle danske hverdagssprog, de tidligere har lært. Samtidig skal det eksisterende hverdagssprog videreudbygges, så det kan relateres til fagsproget. Det rejser en række afklarende spørgsmål til tosprogede elevers fagrettede sproglæring:

- Hvilket fagligt ordforråd skal eleverne tilegne sig for at klare uddannelseskravene?
- Hvordan og i hvilken kontekst foregår den faglige formidling af fagets fagudtryk og faglige udtryksmåder?
- I hvilket omfang kan den enkelte tosprogede elev benytte sit funktionelle hverdagsprog i tilegnelsen af det faglige ordforråd og de faglige udtryksmåder?

Blandt sprogkyndige har der i en årrække været særligt fokus på et **tredje** sprogdomæne, som anses for at spille en meget vigtig rolle for tosprogede elevers fagrelaterede sproglæring. Ud over hverdagsprog og fagsprog taler man om det såkaldte **førfaglige sprog** – eller gråzonesproget, som det også kaldes.

4.9 DET FØRFAGLIGE SPROG SOM BROEN TIL DEN FAGLIGE LÆRING

”Det er megaspændende at arbejde med tosprogede elever og se på gråsproget. Det, som man bruger i undervisningen, og hvor man skal overveje sit ordvalg mere nøje. Være opmærksom på flere betydninger af ord osv....” (Citat fra skoleinterview).

Der er enkelte gange blevet refereret til det førfaglige sprog⁹ – eller gråzonesproget – i interviewrunden blandt skoler og virksomheder. Men det virker ikke til, at skoler og virksomheder generelt er opmærksomme på begrebet og de læringserfaringer, det udspringer af.

Førfaglige ord er hverken hverdagsord eller egentlige fagord. De kan snarere betegnes som en slags faglige støtteord til det faglige ordforråd, og de bliver ofte brugt i forbindelse med faglige tekster og forklaringer af fagsproget. Men de har et fagligt indhold, og derfor indgår de som regel heller ikke i det almindelige hverdagsprog.

I en gennemgang af fagets kompetenceområder i bekendtgørelsen vil man støde på flere førfaglige ord, som ikke er egentlige fagbegreber, men på den anden side heller ikke forventes at indgå i tosprogedes almindelige ordforråd. Herudover kan der optræde førfaglige begreber i opskrifter, som eleverne forventes at kunne følge:

⁹ Jf eksempelvis Holmen, Anen og Thise, Helene (2021): ”Flere sprog i læringen”. Thise, Helen og Vilien Katja (2021): ”Broen til Fagsproget”. 32 idéer til at styrke sproget i alle fag”. fSvensson, Ibenisha: ”Gråzonesprog og klar tale i AMU. Inspirationsmateriale”. DCUM (2008): ”19 veje til bedre trivsel på ungdomsuddannelserne. Metodehåndbog”. Virksomhedsforum for Socialt Ansvar (2017): ”Virksomheder integrerer flygtninge”. Børne- og Undervisningsministeriet (2021): ”Vejledning til AMUs tilbud til tosprogede”. Ministeriet for Børn og Unge: ”Gråzonesprog og Klart Tale. Materiale og Øvelsessamling til faglærerens arbejde med fagsproget Sundhed, Omsorg og Pædagogik”.

Eksempler fra bekendtgørelsen:Kulinariske **præferencer****Anretning** af madDet professionelle **værtsskab****Eksempler fra opskrifter:**Må ikke **udkoges****Udportioneres**

I praksis bliver førfaglige gråzoneord hyppigt anvendt i både tekster og mundtlige gennemgange af fagligt materiale i undervisningen såvel som i køkkenets praksislæring. Erfaringerne fra andetsprogsforskning og andetsprogsundervisning har vist, at de førfaglige begreber i høj grad kan blokere tosprogede elevers faglige læring og forståelse, fordi de egentlig tjener til at give de faglige udtryk mening. For tosprogede kan de imidlertid sløre meningen, fordi de ofte rækker ud over det kendte hverdagsprog.

Tosprogede elever har flere gange bekræftet, at de i den faglige kommunikation med undervisere og andre elever kommer til kort, når de skal forklare og uddybe faglige problemstillinger. De efterlyser et større generelt ordforråd, og hér er det netop vigtigt at skelne mellem det umiddelbare behov for at øge et ordforråd på hverdagsdansk – og behovet for at være opmærksom på, at det ikke nødvendigvis er manglende hverdagsprog, men snarere manglende forståelse for de førfaglige ord, der hele tiden omkranser de anvendte fagudtryk.

”Der er rigtig meget kommunikation i et håndværk, hvor man skal fortælle præcist, hvad det går ud på. Men vi fører nok ikke en længere dialog. Vi bliver i hverdagen for kortfattede for eleverne...Der er meget usagt i vores madkultur, som vi selv skal være mere opmærksomme på..”(Citat fra virksomhedsinterview).

Pointen er hér, at de professionelle medarbejdere i køkkenet forstår hinanden gennem korte sætninger og indforstået sprog. Det vil ofte være en del af fagets gråzonesprog, som elever – og i særlig grad tosprogede elever – kan have vanskeligt ved at forstå og omsætte til faglig læring.

Derfor anbefaler sprogkyndige varmt, at fagrelateret sproglæring sætter et særligt fokus på fagets brug af førfaglige ord ud fra den begrundelse, at tilegnelsen af førfaglige ord samtidig styrker den faglige begrebslæring. En velegnet metode består i at gennemgå faglige tekster og understrege de førfaglige ord og begreber, der kræver en særlig introduktion.

4.10 BEHOV FOR SPROGSTRATEGIER OG SPROGBEHOVSANALYSER

”Vi italesætter deres taletempo, for de tror tit, at hvis de har et tempo, kommer de bedre til at lyde, som når danskere taler hurtigt. Men det er bedre at lære at tale langsomt og tydeligt og have øjenkontakt mv, for hvis de taler meget og bruger mange ord, forvirrer det dem, der lytter...”(Citat fra sproginterview).

I forlængelse af det førfaglige sprog taler nogle sprogundervisere og sprogforskere desuden om tosprogedes behov for en **sprogstrategi**, der kan hjælpe dem til at træne og til dels planlægge, hvad de gerne vil sige i undervisningen og i samarbejdet med kolleger. I den sammenhæng er det anbefalet, at der udarbejdes et **strategisk læringsmateriale** med modeltekster, der tager udgangspunkt i velkendte situationer i undervisningen og virksomheden. Det skal være tekster, der meget konkret illustrerer, hvordan hverdagsprog, fagsprog og gråzonesprog kan spille sammen i dialogen. Modeltekster kan også relateres direkte til de faglige læseplaner og bestå af cases, der visualiserer fagsproglige situationer fra både undervisning og praktik.

Modeltekster kan med fordel ledsages af lydfiler, der giver mulighed for at træne udtale, ordstillinger og taletempo.

Samlet kan et strategisk læringsmateriale målrettet tosprogede elever i ernæringsassistentuddannelsen understøtte den sammenhængende læring af hverdagsprog, førfagligt sprog og fagsprog.

Erfaringer fra blandt andet sosu-området har vist, at arbejdet med tosprogede elevers sprogstrategier med fordel kan kombineres med en egentlig **sprogbehovsanalyse**, hvor en sprogprofessionel observerer og analyserer alle de situationer i både skole- og praktikforløb, hvor tosprogede elever især har sproglige udfordringer af både mundtlig og skriftlig art¹⁰. En sprogbehovsanalyse kan afdekke, hvornår og hvordan udfordringerne opstår og måske udarter sig. Analysen kan derefter give forslag til tosprogede elevers specifikke sproglæringsbehov i den faglige kontekst med fokus på både de hverdagsproglige, fagsproglige og førfaglige læringsbehov til brug for tilrettelæggelse af målrettede sprogstrategier. En sprogbehovsanalyse vil desuden give gode råd til både skoler og virksomheder om metoder til at understøtte tosprogede elevers sproglæring.

¹⁰ Jf Arildsen, Bente Nørregaard og Deckers, Inge Evon (2022): ”Evaluering af brancherettet danskundervisningsforløb for SOSU-elever i Roskilde Kommune” samt Undervisningsministeriet (2009): ”Erhvervrettet andetsprogsdansk i erhvervsuddannelserne – råd og vink”. Sprogbehovsanalyse inden for bagerfaget.

4.11 KLASSELEDELSE SOM PÆDAGOGISK KULTUR

”Der kan jo være nogle elever, der er utålmodige. Men det er jo også dér, hvor vi som undervisere går ind og sammensætter grupperne, for at det kan være godt for alle elever. Det er jo i undervisningen, at vi skal sikre, at opgaverne er forstået, og det bruger vi naturligvis tid på at finde ud af. Vi har rigtig mange tosprogede elever, og det er selvfølgelig en udfordring, og derfor skal vi forstå, hvilke læringsforudsætninger og baggrunde elever har. Dét med at have en forforståelse for, at man har et andet sprog. Vi skal sætte os i elevens sted. Det gælder jo for alle elever..”(Citat fra skoleinterview).

En skolerepræsentant fremhæver hér, at inklusionen af tosprogede elever i undervisningen i høj grad er et spørgsmål om at udøve **klasseledelse**. I praksis betyder det på den pågældende skole, at man som lærer påtager sig det pædagogiske ansvar for at styre undervisningen og sørge for, at alle elever har forståelse for opgaverne. Klasseledelse indebærer tillige, at lærerne styrer gruppesammensætninger og er bevidste om elevernes forskellige læringsforudsætninger og kulturforskelle, der har betydning for både de individuelle og kollektive læringsprocesser i klassen:

”Vi skal kunne favne den kultur, eleven har, og ikke bare sige: nu er du i Danmark, og nu skal du være dansk! Det kan man jo ikke bruge til noget..”(Citat fra skoleinterview).

Klasseledelse er således et vigtigt led i en **pædagogisk** kultur, hvor udgangspunktet er, at **alle** elever og lærere er med til at skabe et trygt og rummeligt læringsmiljø og et fællesskab, der tager hensyn til forskellige forudsætninger og behov. Skolen italesætter **fællesskab** som en værdi, der også kræver, at man skal kunne samarbejde på tværs af forskelle.

4.12 PEER-TO-PEER LÆRING KAN FREMME FÆLLESSKAB

Spørgsmålet om skolernes fællesskabskultur peger i retning af pædagogiske traditioner og metoder, der sætter elevens gensidige læring og samskabelse på programmet. **Collaborative Learning** er et velkendt og udbredt begreb i alle danske skole- og uddannelsessammenhænge, og mange erhvervsfaglige lærere benytter givetvis metoder fra denne pædagogiske tradition i forbindelse med gruppeopgaver.

BUDDY-ORDNING

”Jeg anbefaler at styrke fællesskabet blandt eleverne, for eksempel via en buddy-ordning i klassen..”(Citat fra skoleinterview).

Buddy-ordninger vinder i disse år indpas i forskellige indsatser. Grundidéen er i sin enkelthed, at en

ny elev eller en ny medarbejder får tilknyttet en rutineret kammerat eller medarbejder, der kan introducere til skolens eller virksomhedens daglige rutiner, uskrevne regler, lokaliteter og indretning mv. Buddy-ordningen bygger hermed på peer-begrebet, men er mere uformel end et egentligt mentorskab. Det afgørende er, at en buddy tager fuldgyldigt ansvar for at hjælpe en ny kammerat eller kollega godt til rette. Men i modsætning til visse mentorordninger er der ikke tale om en mere personlig vejledning og heller ikke om et fagligt støtteberedskab. En buddy kan imidlertid være det trygge mellemlid i skolen eller virksomheden, som en ny elev eller medarbejder kan opbygge en fortrolighed til.

Buddy-ordninger benyttes blandt andet i projekter, hvor målet er at integrere tosprogede medarbejdere i virksomheder. Det er nærliggende at overveje lignende ordninger for tosprogede elever i skoler og praktikvirksomheder. En positiv effekt kunne være, at tosprogede elever retter mange af deres spørgsmål mod en buddy og undgår den usikkerhed og stressbelastning, der angiveligt opstår for mange elever, hvis de oplever at lægge for megen beslag på travle kolleger.

Andre peer-baserede forslag har desuden været nedsættelse af studiegrupper i skolen, således at en buddy-ordning udbredes til flere personer og tilmed får et mere fagorienteret sigte.

ELEVER VEJLEDER ELEVER

”Vi lader tidligere elever komme på besøg og tale med os lærere. Men så siger vi også: smut lige ind og sig hej til de nuværende elever...”(Citat fra skoleinterview).

I denne skole opfordrer man tidligere elever, der er i praktik, til at informere nye grundforløbselever om nødvendigheden af at træne og tilegne sig det danske sprog. Praktikeleverne viderebringer egne erfaringer direkte fra hverdagen i virksomhederne, og de taler som elever ud fra en ligestillet og **autentisk** position som peers til de nye elever. Erfaringen er, at denne uformelle og spontane form for peer-to-peer læring kan gøre et stærkt indtryk på de kommende praktikanter, fordi overleveringen sker fra elev til elev.

PEER LÆRING I VIRKSOMHEDER

”Vores elever, der er næsten færdige, får lov til at lede nye elever og være med til at uddanne andre elever...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Enkelte virksomheder understøtter tosprogede elevers sproglige ressourcer ved at give dem lejlighed til at indføre nye elever i opgaverne. Når en elev er tæt på at afslutte sit praktikforløb, kan vedkommende få mulighed for at indgå i oplæringen af nye elever. Der er igen tale om en peer-to-peer læring, hvor elever lærer af elever. Erfaringen er, at det øger de nye elevers tryghed, og det skaber samtidig en samhørighed blandt eleverne, som i praksis smitter positivt af på deres læringsprocesser i køkkenet. Det indvirker både på fagsproget, det førfaglige sprog og hverdags sproget.

Andre virksomheder praktiserer et peer-to-peer princip, hvor skriftlige opgaver under praktikken skal fremlægges mundtlig:

”Vi tager opgaverne meget seriøst. Så har de en uge til opgaven og skal præsentere den for de øvrige, dvs produktionsleder, praktikvejleder, køkkenleder, kolleger og andre elever. Alle nogle man kender i forvejen og er trykke ved...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Der indgår samtidig et peer-to-peer element i denne praksis i og med, at andre elever få mulighed for at læse opgaven og vurdere kravene. De oplever desuden ved selvsyn, at der er en positiv og solidarisk opbakning til fremlæggelsen. Der er ikke tale om en eksamen, men om en **læringssituation**, der forener den faglige og sproglige kvalificering. En elev på virksomheden har tilføjet:

”Det er virkelig vigtigt at lære af hinanden. Vi har også elevmøder en gang om ugen med praktikvejledere, hvor vi også fremlægger for hinanden. Nye elever får hørt om erfaringer fra andre elever, og vi støtter på den måde hinanden...”(Citat fra elevinterview).

4.13 DANSK VIA MODERSMÅL ELLER TREDIESPROG

Flere skoler og virksomheder har understreget, at de fastholder et princip om, at al undervisning og praksislæring foregår på dansk. Der er imidlertid også givet eksempler på, at inddragelsen af et trediesprog kan være hensigtsmæssigt i nogle situationer:

”Den ukrainske kvinde kunne slet ikke tale dansk, men vi klarede os i starten med engelsk og sidemandsoplæring, hvor man følger hinanden tæt. Selvfølgelig er der udfordringer, men når man har den stærke motivation og hele tiden er knyttet til en sidemandsoplæring, når man er i køkkenet – så går det godt. Det er en kollega, som man følges tæt med, så man hele tiden kan spørge...”(Citat fra virksomhedsinterview).

I dette eksempel forenede virksomheden den sproglige og faglige læring gennem et forløb, hvor en sprogfaglig metode blev kombineret med sidemandsoplæring:

Den sprogfaglig metode bygger på princippet om at lære dansk via enten modersmålet eller et fælles trediesprog, som i dette tilfælde var engelsk. Trediesproget inddrages i situationer, hvor den tosprogede elev mangler et dansk fagbegreb eller en forståelse for det førfaglige sprog. Ved hjælp af sidemandsoplæringen bliver den tosprogede elev i selve situationen indført i fagbegrebet og de førfaglige ord via et fælles ”brobyggerprog”. Hvis en virksomhed allerede har ansatte med samme modersmål – for eksempel ukrainsk – kan metoden benyttes som dansk via modersmålet

for en elev eller medarbejder.

TRANSLANGUAGING TIL EFFEKTIV SPROGLÆRING

Metoden har i en årrække været anvendt med positive lærings- og progressionsresultater inden for sprogundervisning, og inden for sprogforskning kaldes metoden **translanguaging**. Det betyder, at man lærer et sprog – og et fagsprog – via sammenligning med et kendt sprog, enten modersmål eller trediesprog. Metoden vinder stadig større indpas i både skole- og voksenundervisning og er et opgør med sprogtræningsmetoder, hvor man udelukkende må tale det danske sprog – eller det sprog, der skal læres. Denne ”dansk via dansk” metode har længe domineret både i uddannelsessystemet og i arbejdslivet. I dag har sprogforskere evidens for, at inddragelsen af et andet velkendt sprog i mange tilfælde fremmer sproglæringen. Man taler om, at tosprogede via modersmålet eller trediesproget får et nyttigt ”stillads”¹¹ til at genkende og huske det nye sprog og de relevante fagudtryk via sammenligningen med et sprog, de allerede behersker:

”Den sproglige begynder er begrænset i sit udtryk på det nye sprog. Ved at inddrage elevernes stærkeste sprog får eleverne andre muligheder for at udtrykke sig og gå i dialog med det faglige stof. Det giver bedre muligheder for læring, men også for at komme til orde og give udtryk for sin viden og for den, man er...”¹².

Hvis tosprogede elever især i en startperiode får mulighed for at bruge et kendt sprog som et stillads til at udtrykke sig i, kan det blive en genvej til en hurtigere dansksproglig læring af både fagsprog, førfagligt sprog og hverdagsprog, lyder konklusionen fra forskerne.

4.14 VISUELLE VEJE TIL SPROGET

”Det hjælper at tage folk i hånden og vise, hvordan tingene er. At vise det frem for at fortælle. Men tit, når der er travlt, bruger vi bare fortællingen og siger: gør lige dét, hent lige dét osv. Tosprogede kan nok komme i tvivl. Visemetoden er bedre...”(Citat fra elevinterview):

I citatet har en dansksproget elev iagttaget, hvordan **visuelle** metoder og formidlingsformer kan virke langt mere effektive end **fortællemetoden**, hvor arbejdsprocesser, redskaber og ingredienser alene formidles **verbalt**. Visuelle metoder hænger samtidig tæt sammen med den praksisbaserede læring, hvor materialer og arbejdsprocesser både kan huskes og genkendes gennem **syn og stoflighed**.

¹¹ Jf Thise, Helene og Vilien, Katja, op.cit. 2021..

¹² Citeret fra Holmen, Anne. og Thise, Helene (2020): ”Translanguaging – alle elevers læring i centrum”. I Viden om Literacy, no 27, Nationalt Videncenter for Læsning.

Visuel formidling anbefales tillige af sprogforskere og sprogundervisere. Brugen af visuelle virkemidler vinder i disse år mere og mere indpas i både sprogundervisning og andre læringssammenhænge i takt med den stærke udvikling inden for **undervisningsteknologien**. Flere skoler og virksomheder har åbnet blikket mod nye visuelle medier og materialer som for eksempel **piktogrammer**. Det understøtter tosprogede elevers læring gennem visuel genkendelse og er i realiteten formidlingsformer, der appellerer til en bredere kreds af dansksprogede elever.

”Vi samarbejder med sprogskolen om de såkaldte sprogekort...” (Citat fra virksomhedsinterview).

Nogle virksomheder og skoler anvender systematisk visuelle midler til at støtte tosprogede elevers opbygning af det faglige sprog. **Sprogekortene** er et eksempel på et lettilgængeligt værktøj, der bygger på en form for translanguaging og samtidig sigter på at visualisere, hvordan forskellige madretter skal se ud og anrettes. Sprogekortet supplerer således de skriftlige opskrifter¹³.

Andre har anbefalet brugen af **instruktionsfilm** ud fra den erfaring, at den visuelle demonstration støtter elevernes forståelse for tilberedelsesprocesser. Det er i dag muligt at anvende lettilgængelige programmer til optagelse af korte instruktionsfilm, hvor en lærer eksempelvis demonstrerer grundtilberedning skridt for skridt. Det er en teknik, der ikke mindst har vundet udbredelse i løbet af Coronakrisens nedlukningsperioder.

I den sammenhæng er det vigtigt at tilføje, at der også i udarbejdelsen af visuelle værktøjer bliver lagt vægt på at indarbejde det førfaglige sprog – de grå ord – der både kan vanskeliggøre det læste og det visuelle materiale, medmindre de bliver forklaret.

Visuelle og teknologibaserede undervisningsmetoder er stadig under udvikling, og nogle skoler har peget på behovet for et systematisk udviklingsarbejde:

”Vi har brug for at blive klædt bedre på. Vi mangler nogle værktøjer, og ikke alle undervisere er klædt på til at bruge nye metoder. Også metoder til differentiering og forståelse for forskellige læringsstile...” (Citat fra skoleinterview).

JOBBASERET FAGUNDERVISNING FREMMER OGSÅ DEN SPROGLIGE FORSTÅELSE

Nogle virksomheder afholder månedlige undervisningsarrangementer med det formål at sammen-

¹³ Billedet af sprogekort er stillet til rådighed af Fælleskøkkenet i Sakskøbing,

kæde teorien fra skoleperioderne tæt med praksis i køkkenet. Den jobbaserede undervisning omfatter også konkrete opgaver, hvor elever kan træne kvalitetssikringsmetoder mv. Selvom den faglige træning er i centrum, lyder erfaringen, at den jobbaserede undervisning er en effektiv metode til tosprogede elevers sproglige træning.

”Det er en meget boglig uddannelse, men når vi arbejder i praktikken – hér i køkkenet – lærer jeg det mest ved at gøre det. Så giver teorien mening. Men teorien kan godt fylde lidt meget, når man ikke er så boglig. Det vidste jeg heller ikke, da jeg valgte, Jeg gik ud fra, hvad det er, man laver...”
(Citat fra elevinterview).

5. FAGPERSPEKTIVET: ERFARINGER OG RESULTATER

5.1 INDLEDNING

”Selve uddannelsen, den synes jeg ikke er så svær...”(Citat fra elevinterview).

Med fagperspektivet har undersøgelsen sat fokus på selve ernæringsfaget og tosprogede elevers faglige forudsætninger for at gennemføre uddannelsen. Fagligheden dækker også de personlige ressourcer som motivation og vedholdenhed, som er grundlæggende elementer i elevers uddannelsesparathed. Undersøgelsen har bekræftet, at den dansksproglige kompetence spiller en helt central rolle for tosprogede elevers faglige læring. Men undersøgelsen har samtidig tydeliggjort, at faget har en **selvstændig** betydning for tosprogede elevers valg og fuldførelse af ernæringsassistentuddannelsen. Den faglige uddannelse er **hovedsagen** og den motiverende kraft for eleverne, mens sproget er hjælpemidlet og det formidlende led. Uddannelsesmotivationen næres desuden af ud-sigten til at få faglært status på det danske arbejdsmarked.

De følgende afsnit analyserer, hvad der har været drivkræfterne bag valget af ernæringsassistentuddannelsen, og hvordan det faglige indhold i uddannelsen påvirker tosprogede elevers uddannelsesforløb.

5.2 UDDANNELSE OG ARBEJDE ER STÆRKE DRIVKRÆFTER

”Jeg arbejdede i 6½ år på en svineform. Men min mand og jeg besluttede, vi skal have en uddannelse. Vi drømmer om at finde drømmejobbet, og uddannelse er vejen. Så nu uddanner vi os begge to...”(Citat fra elevinterview).

Flere af de tosprogede elever i undersøgelsen har tilkendegivet, at valget af ernæringsassistentuddannelse både er udtryk for et fagligt valg og et bredere ønske om at gennemføre en uddannelse. Synspunktet er generelt, at erhvervskompetencegivende uddannelse har høj prioritet på det danske arbejdsmarked og kan være adgangsbilletten til stabil beskæftigelse og selvforsørgelse. Hertil kan komme ambitionen om at komme nærmere et drømmejob via uddannelse.

Denne gruppe elever er generelt kendetegnet ved at have arbejdet i en kortere eller længere periode efter deres ankomst til Danmark. En del har haft ansættelser på restauranter eller som ikke-

faglærte i køkkener. Især restaurantbranchen er dog ikke i høj kurs på grund af sene og skiftende arbejdstider. Det har givet næring til ønsket om en faglært uddannelse. Flere forskellige veje har ført disse elever til ernæringsassistentuddannelsen via egne søgninger eller via vejledning fra kommuner og uddannelsesinstitutioner. Fælles er det imidlertid, at eleverne på et tidspunkt er blevet bevidste om, at uddannelse er et vigtigt nøgleord på det danske arbejdsmarked.

ERNÆRING OG SUND KOST ER I HØJ KURS

"Jeg er uddannet som sosuhjælper og ville gerne i et køkken. Så skulle jeg uddannes, for ellers kan jeg kun være vikar. Jeg vil jo gerne arbejde med mennesker...Jeg vil gerne lave mad til ældre og være med til at sikre, at de får sund og ernæringsrigtig kost. Jeg har jo set forskellen på, om ældre får sund kost eller bare får mad..."(Citat fra elevinterview).

Samtlige tosprogede elever i undersøgelsen har understreget, at de har valgt uddannelsen ud fra en stærk interesse for ernæring, sund kost og madlavning. I citatet har en elev inden for en tidligere uddannelse haft faget tæt inde på livet via arbejdet med ældre borgere. Det har givet blod på tanden til at skifte uddannelseskurs for at opnå en professionel faglighed inden for ernæring.

Andre elever har talt i mere generelle vendinger om den ernæringsfaglige interesse:

"Det er vigtigt for os alle at lære mere om sund mad – også til familien. Det skal være sundt. Jeg kan nogle gange tænke: vi har spist helt forkert!..."(Citat fra elevinterview).

BÅDE FAG, UDDANNELSE OG ARBEJDE MOTIVERER

Samlet giver undersøgelsen anledning til at konkludere, at blandt eleverne i interviewrunden har valget af ernæringsassistentuddannelsen været begrundet i selve faget, i ønsket om en erhvervs-kompetencegivende uddannelse og i udsigten til at få styrket fodfæste på arbejdsmarkedet. Det kan variere fra elev til elev, om fagperspektivet, uddannelsesperspektivet eller arbejdspektivet har vejet tungest. Under alle omstændigheder har det været karakteristisk for eleverne i undersøgelsen, at de er gået ind i uddannelsen med et stærkt engagement, stor viljestyrke og en vedholdenhed, der har fået dem til at fortsætte trods sproglige udfordringer.

5.3 MEDBRAGTE FAGLIGE RESSOURCER KAN GÅ UNDER RADAREN

"De vælger uddannelse ud fra, at dét hér kan jeg godt. Men hvis de talte bedre dansk, ville de måske vælge anderledes. Hvad der kunne være deres ønskeuddannelse, eller om de kan se sig selv et andet sted..."(Citat fra skoleinterview).

I spørgsmålet om tosprogede elevers uddannelsesvalg har en skolerepræsentant mindet om, at

sproget er en vigtig kilde til at udtrykke kompetencer, ressourcer, ønsker og valg. Skolerepræsentanten kan referere til en lang erfaring med at modtage voksne tosprogede elever, der er kommet til landet med en udenlandsk uddannelse i bagagen. Det har givet grund til den eftertanke, at nogle tosprogede elever kan være i besiddelse af faglige kompetencer, der kunne pege i en anden retning end ernæringsassistentuddannelsen, hvis eleverne havde dansksproglige forudsætninger for nøjere at beskrive deres kvalifikations- og kompetencegrundlag såvel som deres faglige interesseområder.

Det peger igen på sammenhængen mellem sprog og faglighed i og med, at sproget er nøglen til en dybere forståelse for tosprogede elevers formelt-faglige kvalifikationer, faglighed og personlige ressourcer. Denne forståelse er vanskelig at opnå for både skoler og virksomheder, når eleverne ikke selv er i stand til nærmere at forklare deres baggrund og niveau.

BEHOV FOR KOMBINERET SPROG- OG KOMPETENCESCREENING

Set fra den faglige vinkel bliver det tydeligt, at tosprogede elevers faktiske faglige kompetencer og ressourcer kan gå **under radaren** både i optagelsesprocedurer og efterfølgende i undervisningen. I denne forstand får sproget som regel det sidste ord, fordi optagelsesprocedurer ikke nødvendigvis kommer bag den sproglige facade og elevernes udtryksevne.

”Tidligere hentede jeg alle ansøgere ind til samtale. Det gør jeg ikke længere. Jeg ringer alle op for at vurdere, om de skal inviteres, eller om udfordringerne er større en forventet...”(Citat fra virksomhedsinterview).

En grundig samtale kan give et godt fingerpeg om en ansøgers sproglige forudsætninger og udfordringer. Men der er grund til at overveje, om der bag en usikker sprogbrug skjuler sig en faglighed, der kunne være et solidt fundament for et videre uddannelsesforløb med relevant sprogstøtte.

Det peger på behovet for at afsøge mulighederne for at anvende screeningsværktøjer til en sammenhængende bedømmelse af tosprogede ansøgers sproglige og faglige kompetencer, hvor den faglige afklaring også indbefatter de personlige ressourcer til at give sig i kast med et krævende uddannelsesforløb. Der findes allerede på uddannelsesmarkedet velegnede screeningsværktøjer, blandt andet i tilknytning til FVU.

”Uddannelsen er jo teoritung, så det kræver også meget af dem. Det kræver stor motivation og vilje til at gennemføre. Det er jo stærke kvinder, hvis de har grundsproget...”(Citat fra skoleinterview).

5.4 ERNÆRINGSLÆRE ER LANGT MERE EN MADLAVNING

”Mange er rigtig gode til at lave mad og har nogle særlige teknikker...”(Citat fra skoleinterview).

Der har både fra skoler og virksomheder lydt mange positive røster om tosprogede elevers **håndelag** for ernæringsassistentuddannelsen. Der lægges vægt på den praksiserfaring, som især de voksne kvindelige elever har indhøstet gennem mange år med madlavning og køkkenforpligtelser i familien.

Men nogle skoler og virksomheder har samtidig udtrykt bekymring over, at erfaring og rutine fra madlavning kan blive forvekslet med en professionel indsigt i ernæringsfaget. Fra denne synsvinkel kan den medbragte og ofte mangeårige erfaring være en hjælp for tosprogede elever til at tilegne sig en praktisk fornemmelse for de konkrete processer i køkkenet. Men det praktiske håndelag skaber ikke altid en egentlig forståelse for de ernæringsfaglige teorier, der ligger til grund for de anvendte forberedelses- og bearbejdningsprocesser.

”De har ikke megen viden, er faktisk på bar bund. Men man oplever, at de har et godt håndelag. De er vant til at lave mad. Men det er jo vigtigt at skelne mellem håndelag og så et indgående madkendskab. Det er forskellige ting...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Der er givet eksempler på, at tosprogede elever kan have en selvforståelse om, at deres mangeårige praksiserfaring i sig selv placerer dem på et gedigent fagligt niveau. Udfordringen kan imidlertid være, at deres erfaringer ikke stemmer overens med uddannelsens teoretiske og praksisrettede krav. Nogle lærere oplever derfor et skisma, når de på **den ene side** må anerkende elevernes håndelag, men på **den anden side** må fastslå, at elevernes erfaringer er ude af trit med uddannelseskravene. Nogle tosprogede elever har angiveligt afvist at følge lærernes instrukser, fordi de foretrækker at følge deres egne fremgangsmåder. Resultatet bliver, at opgaver i køkkenet ikke får den ønskede kvalitet, fordi eleverne **snarere af faglige end sproglige grunde** har afvejet fra instrukserne.

Det er situationer, som indimellem fører til frafald. I disse tilfælde er der dybest set ikke tale om frafald, der kan tilskrives sproglige udfordringer. Faglig forståelse og uoverensstemmelser kan tilsyneladende også medvirke til, at elever forlader uddannelsen.

FAGLIG LÆRING KAN AFHÆNGE AF SKOLE- OG UDDANNELSESERFARINGER

En smule overraskende har der blandt skoler og virksomheder vist sig at være forskellige opfattelser af tosprogede elevers faglige udfordringer. Gennemgående er der en tendens til, at faglige og sproglige vanskeligheder bliver tæt sammenkædet. Men til trods for, at den sproglige dimension let kommer til at overskygge elevernes faglige standpunkt, har skoler og virksomheder også taget

stilling til, hvornår og hvordan faglige udfordringer kommer til udtryk. Et flertal hælder til den vurdering, at uddannelsens omfattende teorigrundlag volder de fleste tosprogede elever vanskeligheder. Det beror først og fremmest på elevernes dansksproglige læsefærdigheder og faglige ordforråd mv. Men enkelte har også haft andre erfaringer og synspunkter:

”Omkring det skriftlige – det kommer an på den baggrund, de har med sig, og hvad de har lavet før. Mange er ekstremt højtuddannede. De kan være advokater eller læger, som søger mod det sundhedsmæssige område. Så er det skriftlige tit ikke en udfordring, for de er vant til at lære og skrive opgaver. Får de en opgave, for eksempel en kostopgave, hvor de skal finde stof. Så kan de det, selv om de bruger meget tid på at skrive opgaven. Men de er bare så målrettede og gode til at studere...Men så har vi jo også nogle, der ikke har en baggrund i skolegang og uddannelse...”(Citat fra skoleinterview).

Skolerepræsentanten i dette citat har erfaring fra en skole, hvor op mod halvdelen af eleverne på et hold kan være af anden etnisk herkomst med baggrund i en bred vifte af lande fra blandt andet Østeuropa og Mellemøsten. Til forskel fra de fleste skoler og virksomheder gør denne skolerepræsentant gældende, at tosprogedes **skole- og uddannelsesbaggrund** spiller en afgørende rolle for især deres fagteoretiske forståelse og skriftlige håndtering af opgaverne. Synspunktet er, at tosprogedes faglige udfordringer ikke kan generaliseres og heller udelukkende reduceres til elevernes sproglige kompetence. Deres evne til at håndtere fagteori og skriftlige opgaver vil også afhænge af deres medbragte forudsætninger for at **”lære at lære”** i lighed med uddannelsessystemets generelle læringserfaringer.

”Vi er meget gode til det praktiske og til madlavning. Men teorien – det er egentlig en nem uddannelse. Når vi ser den ud fra vores eget sprog, synes vi, at det er let...”(Citat fra elevinterview)

5.5 VEKSELVIRKNING MELLEM TEORETISK OG PRAKTISK LÆRING

”Vores elever laver opgaver for hver afdeling, de er i. Dem, der har det svært med det, hjælper vi jo. Opgaverne er ikke store. Det er for eksempel spørgsmålet: hvad har jeg lært i denne afdeling? Så reflekterer de over, hvad de har gennemgået og øver sig samtidig til hovedforløbet...”(Citat fra virksomhedsinterview).

En virksomhed lægger i praktikperioden vægt på at vedligeholde elevernes evne til at arbejde skriftligt med faglige opgaver. Det sker via skriveopgaver, der relaterer sig tæt til elevernes aktuelle praksislæring. Med denne metode træner eleverne på samme tid den faglige refleksion og den skriftlige sprogbrug. Metoden er samtidig et godt eksempel på, hvordan virksomhederne kan understøtte tosprogede elever både teoretisk, praktisk og sprogligt i praktikken.

”Jeg lærer noget nyt hver dag på arbejdspladsen. På skolen lærer jeg teorien, men jeg kombinerer teorien med praksis på arbejdspladsen. Vi bliver jo kastet rundt i forskellige afdelinger, og det giver billeder på teorien, vi har lært...”(Citat fra elevinterview).

Det nævnte tilfælde drejer sig om en større arbejdsplads med flere afdelinger, hvor eleverne stifter bekendtskab med forskellige funktioner og processer. Det kan dog være værd at overveje, om metoden kan tilpasses og overføres til mindre virksomheder med færre ressourcer.

SKIFT I UNDERVISNINGSMETODER STYRKER LÆRINGSEFFEKTEN

Fra elevside er der efterlyst en større vekselvirkning i organiseringen af den teoretiske og praktiske undervisning. Synspunktet er, at lange teoridage svækker læringseffekten, når man som tosproget er i en dobbelt læringssituation, hvor fagteorien også kræver en sproglig bearbejdelse. Det gælder også i den praktiske køkkenundervisning, men i køkkenet er læringen baseret på en praktisk og visuel bearbejdelse, der appellerer til en anden form for koncentration og giver mulighed for at omsætte teorien til konkrete billeder.

”Den bedste måde er, når teorien virker sammen med det praktiske. Men man kan hurtigt blive træt af teorien, for man kan ikke huske det. Derfor vil jeg gerne blande det, måske dagligt med halv/halv på en hel dag. Hellere det end tre teoretiske dage og to praktiske. Teoridagene er alt for lange, og man bliver dødtæt...”(Citat fra elevinterview).

Samlet kan det konkluderes, at ifølge flere tosprogede elever er den fagteoretiske læring ikke i sig selv den store udfordring. Men undervisningens organisering og den sproglige bearbejdelse kan tære både på koncentrationen og ressourcerne.

Det kan af både pædagogiske og organisatoriske grunde være svært at omorganisere en samlet undervisningsplan. Men det er kendt for andre læringsmiljøer, at læringseffekten generelt daler, når undervisningsdage bliver for lange¹⁴. Derfor giver undersøgelsen grund til at overveje mulighederne for at skabe større vekselvirkning mellem teoretiske og praktiske fag og undervisningsmetoder. Der er grund til at antage, at det kunne være en hjælp for tosprogede elever såvel som for dansksprogede elever, der ikke har siddet på skolebænken i en årrække.

5.6 AT TILPASSE SIG DEN PÆDAGOGISKE SPØRGEKULTUR

”De faglige udtryk kan være svære. Så spørger jeg, hvis jeg ikke kan forstå dem. Der er jo mange situationer med faglige udtryk, men jeg er god til at spørge. De andre laver nogle gange godmodigt

¹⁴ Det er blandt andet konstateret inden for sprogundervisning i dansk som andetsprog for voksne udlændinge, jf. også dataindsamling blandt repræsentanter fra sprogcentre i denne undersøgelse.

sjov med mig, men jeg bliver bare ved. For eksempel med forståelse af opskrifter: det er slet ikke en udfordring, men jeg noterer også, hvis der er noget, jeg ikke forstår. Det er jo mest et fagligt spørgsmål...”(Citat fra elevinterview).

En elev understreger vigtigheden af at spørge, når der er noget i undervisningen eller i køkkenet, som hun ikke forstår. Hun har med andre ord tilpasset sig det, vi kan kalde den **pædagogiske spørgekultur**, der er udbredt i danske lærings- og uddannelsesmiljøer.

Undersøgelsen har imidlertid bekræftet, at den pædagogiske spørgekultur kan virke grænseoverskridende i sammenligning med mere autoritetstro skole- og uddannelsestraditioner. Der er reelt tale om et kulturelt skisma.

DILEMMA MELLEM HØFLIGHEDSNORMER, AUTORITETSTRO OG EGEN INTEGRITET

”Udfordringen er især kommunikationen. Det er, når de siger ja, men faktisk ikke har forstået. For i hverdagen har vi ikke tid til at skrive og fortælle. Vi er under arbejdspress, når vi i hverdagen skal producere til mindst 2.500 personer. Der er også et stort produktionsapparat og maskiner, du skal kende og kunne anvende...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Hovedparten af skoler og virksomheder har fremført det dilemma, som en virksomhedsrepræsentant beskriver i citatet. Kernen er den udbredte erfaring, at tosprogede elever bekræfter at have forstået en besked eller instruks, hvorefter den praktiske opgaveløsning viser, at det ikke har været tilfældet. I skoleperioden kan det i bedste fald tjene som en læringsproces, men i praktikperioder er der sjældent plads til markante fejl i og med, at der er tale om madproduktion til videre leverance.

”Nogle gange tænker vi, at vi er ikke dygtige, fordi vi bruger mere tid. Vi bliver stressede. Vi går hjem og arbejder med lektierne, men skal jo også passe familien...”(Citat fra elevinterview).

Blandt voksne elever med stærke faglige ambitioner kan det svække selvtilliden og den personlige integritet, hvis der alt for tydeligt bliver taget særlige hensyn i køkkenet eller i klasserummet. Man anstrænger sig til det yderste for at overskue instrukser og processer, fordi den individuelle faglighed bliver eksponeret gennem opgaverne.

Man gider ikke altid at regne med hjælp og hele tiden presse dem til at hjælpe...”(Citat fra elevinterview).

Spørgekulturen hænger ikke udelukkende sammen med den dansksproglige kompetence. Spørgekulturen er i ligeså høj grad forbundet med en **socialisation**, hvor mange børn og unge i dag socialiseres til en selvopfattelse, der gør dem i stand til at hævde deres vidensbehov, uanset om de må stille og gentage en masse spørgsmål for at få dækket deres behov.

Det er en personlig integritet, som mange danske voksne heller ikke har lært og internaliseret i barndommen og ungdommen, hvor blandt andet "Spørgejøggen" bidrog til en kultur, hvor spørgsmål og videbegær kunne virke uopdraget.

Tilsvarende kommer mange voksne tosprogede elever fra kulturelle sammenhænge, hvor spørgsmål kan opfattes som en mistillidserklæring i forhold til lærerens viden. Den sproglige usikkerhed kan ydermere lægge en dæmper på spørgelysten, fordi det kan være vanskeligt at præcisere, hvad man mere nøjagtigt har brug for at få uddybet og forklaret.

GRÆNSER FOR SPØRGEKULTUREN

"Det kan sætte et pres på de faglærte i køkkenet, for det kan også blive et kæmpeproblem, hvis man hele tiden skal forklare i 3 år. Det kan være en belastning, og det kan ende med, at nogle af de faglærte ikke har lyst til at lære fra sig. Men samtidig er det vigtigt, at eleverne som udgangspunkt lærer, at hér har vi en kultur, hvor vi spørger..." (Citat fra virksomhedsinterview).

En virksomhedsrepræsentant påpeger, at der også kan være grænser for spørgekulturen. Alle elever uanset baggrund bliver grundigt informeret om vigtigheden af at spørge. Det er en grundlæggende del af den faglige vidensopbygning og forståelsen for de faglige rutiner og metoder. Dilemmaet kan imidlertid opstå, når nogle faglærte medarbejdere mister tålmodigheden og lysten til at hjælpe tosprogede elever, der har et større behov for at gentage spørgsmål, fordi deres faglige læring og hukommelse er afhængig af en simultan sproglig læring.

I den pågældende virksomhed søger man at løse denne problemstilling ved at sikre, at eleverne noterer ubesvarede spørgsmål og konsulterer deres personlige praktikvejleder for at få svar og vejledning. På denne måde bliver alle elever vænnet til at målrette ubesvarede spørgsmål til den personlige vejleder og nyttiggøre denne vejledningsmulighed.

SPØRGEKULTUREN KRÆVER BÅDE FAGLIG OG PERSONLIG TILPASNING

Sammenfattende er det vigtigt at lære især voksne tosprogede elever, at de nu befinder sig i en pædagogisk spørgekultur, hvor spørgsmål og undren generelt er velkomne og anses for at være den bedste vej til udforskning, viden og læring. Det kan i den forbindelse være værd at huske, at voksne dansksprogede kan have tilsvarende udfordringer med at vise aktiv deltagelse gennem spørgsmål og kommentarer i klasserummet eller i køkkenet. Ud over respekten for lærerautoriteter vil en tilbageholdende adfærd som regel også afspejle en indgroet opdragelse, hvor spørgsmål og synlighed i forsamlinger kan forveksles med tegn på selvhævdelse og dominans.

Det er også blevet påpeget, at det ikke altid er nok at opfordre eleverne til at stille afklarende spørgsmål. Både i skoler og virksomheder skal man være mere sensitive over for de følelser, der kan afholde en tosproget elev fra at spørge, selv om eleven er bevidst om den pædagogiske spørgekultur.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at den kognitive forståelse ikke automatisk ændrer de normer og vaner, som en voksen tosproget elev har fået indsocialiseret over mange år.

Et vigtigt opmærksomhedspunkt i både skoler og virksomheder er, at tilbageholdenhed og høfligt feedback ikke automatisk bliver forvekslet med manglende faglig viden og interesse. Et væsentligt opmærksomhedspunkt er endvidere, at det ikke udelukkende drejer sig om et sprogligt problem, men at kulturelle normer og opdragelse især blandt voksne kvindelige elever kan være ligeså vigtige årsager til, at spørgekulturen bliver opfattet som grænseoverskridende.

6 BRANCHEPERSPEKTIVET: ERFARINGER OG RESULTATER

6.1 INDLEDNING

Det er en kæmpeudfordring at få elever. For cirka fem år side var der stor søgning, men der er sket et skift. Før kom der mange danske unge under 20 år – både kvinder og mænd. Men nu er de ældre og flere tosprogede...Vi er nødt til at retænke over, hvordan vi sikrer, at vi får arbejdskraft...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Branchevirksomheder og skoler melder bredt tilbage om begyndende tegn på rekrutteringsproblemer, samtidig med at efterspørgslen på færdiguddannede ernæringsassistenter stiger. En virksomhedsrepræsentant beskriver i citatet, at færre unge finder vej til uddannelsen. Men samtidig må virksomheden erkende, at der sker et **udskilningsløb** i optagelsesprocessen, hvor flere tosprogede ansøgere ikke har de dansksproglige forudsætninger for at få tildelt en elevplads:

”Det er rigtig trist, for de kan være rigtig dygtige til faget...Men den sproglige udfordring er nogle gange større end forventet...Men nogle har så stor en motivation, og jeg føler, vi har pligt til at tage dem ind, fordi de er så supermotiverede til trods for udfordringerne...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Virksomheden føler samtidig et ansvar for at oprette elevpladser og bidrage til på længere sigt at øge andelen af faglærte ernæringsassistenter i branchen. Kriteriet er imidlertid, at eleverne er i besiddelse af en høj motivation, der så at sige kan kompensere for det **dobbelte læringsbehov**, hvor den faglige læring samtidig indeholder en dansksproglig læringsproces.

Analysen har vist, at der både blandt skoler og virksomheder er forskellige erfaringer og også delte meninger om, hvor tungt sproglige udfordringer vejer i tosprogede elevers samlede uddannelsesforløb. For nogle branchevirksomheder afholder hidtidige erfaringer dem stort set fra at tilbyde elevpladser til tosprogede. Andre branchevirksomheder finder veje til at imødegå de udfordringer, der udspringer af utilstrækkelige danskundskaber. Undersøgelsen afspejler herved, at **arbejdspladskulturen** spiller en ikke uvæsentlig rolle for tilgangen i både virksomheder og skoler til tosprogede elevers særlige udfordringer og støttebehov. Uanset deres rekrutteringspraksis har alle deltagende branchevirksomheder dog udtrykt interesse for en erfaringsudveksling – ikke mindst i lyset af de begyndende rekrutteringsproblemer.

De følgende afsnit belyser tosprogede elevers udfordringer ud fra et brancheperspektiv og erfaringerne fra praktikforløb. Både tosprogede elever, virksomheder og skoler har udtalt sig, og gennemgående nøgleord har ud over den sproglige dimension været praksislæring, madkulturer og arbejdspladskulturer.

6.2 MADKULTUR MELLEM KULTURELLE OG FAGLIGE FORDRINGER

”Så hører jeg, at det kan handle om forståelse for brun sovs – hvad er det, og hvordan skal det smage. Det kommer bag på mig, at det kan være et problem...”(Citat fra skoleinterview).

Dansk madkultur har været et gennemgående tema i interviewrunden blandt virksomheder og til dels også skoler. I citatet udtrykker en skolerepræsentant stor overraskelse over, at kendskabet til traditionelle danske madretter – eller rettere manglende kendskab - kan veje tungt i virksomhedernes vurdering af tosprogede elevers udfordringer. Det har ikke desto mindre været tilfældet i mange interviews, og derfor er det vigtigt at fremhæve de udfordringer, der ud over det sproglige element kan knytte sig til tosprogede elevers uddannelse inden for ernæringsbranchen.

MADKULTURELLE UDFORDRINGER I KØKKENET

”Det er faktisk ikke sproget, der er det største problem. Det er mere vores fag. Muslimer har det for eksempel vanskeligt med at smage på maden. Der har vi ikke knækket koden. Det kan betyde, at vi ikke indgår en uddannelsesaftale. Vi mangler erfaringer med at tackle denne situation...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Virksomhedsrepræsentanten i dette citat peger på et kritisk felt, som ofte er blevet eksponeret i undersøgelsen. Muslimske elevers forhold til svinekød har gennem årene været et velkendt emne i den generelle debat om arbejdsmarkedsintegration. I og med at mange branchevirksomheder leverer mad til plejecentre og derved til den ældre del af befolkningen, indgår svinekød i megen madtilberedning i køkkenerne. Det gælder også på skolerne. Derfor skal elever være forberedte på at berøre, bearbejde og smagstilpasse retter med svinekød. Især smagstilpasningen udgør i følge flere interviews en væsentlig del af den praktiske oplæring i køkkenet. Der er ganske enkelt tale om et afgørende led i køkkenernes kvalitetssikring, hvor smagen spiller en central rolle for leveringen af et professionelt færdigprodukt til aftagerinstitutionerne.

Undersøgelsen vidner om, at der kan være nuancer i skolers og branchevirksomheders holdninger til den madkulturelle udfordring, som de følgende citater afspejler:

”Flere spiser ikke svinekød. Det er helt fair, men de må ikke have problemer med at røre ved det...”(Citat fra skoleinterview).

”En ting i forhold til muslimske elever, hvis de ikke må røre og smage på svinekød. Det skal man gøre hér. Det er en stor kvalitetssikring af maden. Man laver ikke mad, man ikke har smagt på...”
(Citat fra virksomhedsinterview).

Skolen og virksomheden i disse udsagn er enige om, at alle medarbejdere uanset religiøs og kulturel baggrund skal være i stand til at røre ved svinekød i forbindelse med madproduktionen. Skolen respekterer, at det kan være i orden, at muslimske elever ikke spiser – og dermed heller ikke tilsmager – retter med svinekød. Virksomheden fastholder, at tilsmagning af alle tilberedte retter inklusiv mad med svinekød er en grundlæggende del af kvalitetssikringen og dermed en betingelse for, at man kan være i praktik eller ansat i køkkenet.

TILSMAGNING – EN FAGLIG KOMPETENCE MED UDFORDRINGER

Undersøgelsen bekræfter, at forståelsen for dansk madkultur udgør en central fagkompetence og i nogle tilfælde også forudsætningen for, at tosprogede elever kan få tilsagn om praktikpladser. Nogle virksomheder har erklæret, at bearbejdelse og tilsmagningen af svinekød ikke er et område for kompromis. I modsætning hertil har andre virksomheder udviklet fremgangsmåder, hvor elever, der af religiøse grund ikke spiser svinekød, smager på svinekødsretterne og derefter kan spytte ud for at undgå at spise maden. Det er en praktisk anlagt metode, som ifølge nogle branchevirksomheder kan sikre, at dygtige og engagerede elever med muslimsk baggrund kan arbejde på lige fod med de øvrige kolleger i alle centrale arbejdsprocesser.

Undersøgelsen har givet mange eksempler på, at **smagskompetencen** vejer tungt i skoler og især virksomheder. Man kan finde veje til skridt-for-skridt at illustrere og forklare fremgangsmåden i opskrifter og menuer. Nogle tager blandt andet billedkort i brug. Men det er afgørende for det færdige produkt, at maden er tilsmagt og har en smag, der svarer til forventningerne i virksomhedernes aftagerkreds, for eksempel forventningerne blandt plejehjemsbeboere.

Den nævnte metode, hvor muslimske elever skal smage på svindekødsretter uden at spise maden, kan måske forekomme grænseoverskridende. Flere virksomheder har da også tilkendegivet, at udfordringerne i smagsprocessen gør dem forbeholdne over for at oprette elevpladser til tosprogede elever, som af religiøse grunde har vanskeligt ved at bearbejde og smage svinekødsretter. I flere af disse tilfælde er det imidlertid svært at gennemskue, om virksomhedernes forbehold er erfaringsbaserede, eller om det snarere er forestillinger og forforståelser, der driver praksis. En kritisk overvejelse kan også være, at kravet om tilsmagning af alle slags retter ikke er ekspliciteret i bekendtgørelsens detaljerede liste over kompetenceområder.

Sammenfattende giver undersøgelsen anledning til at overveje praktiske løsninger til at **kompen- sere** for smagskravet i tilfælde, hvor elever eller medarbejdere af religiøse eller andre årsager har

udfordringer med at tilsmage visse retter. Det kan være nærliggende at spørge, om større branchevirksomheder med en udbredt **funktionsdeling** i køkkenet kan fungere med en praksis, hvor muslimske elever – og medarbejdere – bidrager aktivt til selve madbearbejdelsen, mens andre kolleger varetager den nødvendige tilsmagningsproces. Elever, der nødigt vil tilsmage svinekødsretter kunne i så fald få kvalificere sig til at tilsmage andre madvarer og retter, uden at det modvirker det faglige krav om, at elever igennem uddannelsen skal afprøve alle faglige funktionsområder:

”Jeg synes, eleverne er gode til at støtte hinanden, og er der nogle, der ikke smager svinekød, så gør nogle andre det...”(Citat fra skoleinterview).

6.3 MADKULTUR MELLEM TRADITIONER OG DYNAMISK FORANDRING

”Men den traditionelle madkultur er jo også på vej ud for helt unge elever. Vi spiser jo anderledes end for 20 år siden. Så det er jo en generel udvikling...Vi andre eksperimenterer jo også hjemme, så der er både generationsforskelle og en etnisk påvirkning. Der er dog plejehjemmene...”(Citat fra skoleinterview).

Undersøgelsen har vist, at spørgsmålet om forskellige madkulturer ofte er sat på den pædagogiske dagsorden allerede tidligt i uddannelsen. Flere skoler har tilkendegivet, at temaet om forskellige madkulturer er et fast punkt på undervisningsprogrammet. Det er en god lejlighed for tosprogede elever til at fremvise madretter og traditioner fra deres oprindelseslande. Den interkulturelle og internationale tilgang til madkultur giver alle elever indsigt i, hvordan nogle madkulturer i højere grad bygger på vegetariske principper og forebyggelse af madspild end den traditionelle danske madkultur. Det styrker elevernes forståelse for den dynamiske forandring, der også præger madkulturer, ikke mindst i et aktuelt klimaperspektiv.

TOSPROGEDE ELEVER BIDRAGER TIL EN MANGFOLDIG MADKULTUR

”Jeg har en udvikler i en toårig funktion til at udvikle nye retter. Hende kobler vi også tosprogede elever på. Eleverne er med i dette arbejde. Det er jo en dynamisk proces, og der er en voksende vegetarisk efterspørgsel. Men flere er også traditionsbundne...”(Citat fra virksomhedsinterview).

En virksomhedsrepræsentant har introduceret en særlig udviklingsfunktion, som skal skabe fornyelse i repertoireet gennem udviklingen af nye retter. Baggrunden for initiativet er den **diversificering**, som præger aftagergruppernes efterspørgsel over tid. Nogle aftagere – med særlig vægt på ældre-sektoren – foretrækker fortsat det mere traditionelle danske køkken. Andre aftagere efterspørger i stigende grad vegetariske mad og brug af nye krydderier. Mange tosprogede elever kommer med

en praksiserfaring fra madkulturer med et vegetarisk islæt, og de får gennem virksomhedens udviklingsarbejde mulighed for at fremvise og nyttiggøre deres særlige kulturelle kosterfaringer:

”Et eksempel: Gerda på 82 har fødselsdag, og de fleste danske elever havde givet hende en lagkage. Men Joanna har givet hende en chokoladekage. Det kan give vanskeligheder. Men når de har faget om andre madkulturer, brillerer de og får status blandt de andre...”(Citat fra skoleinterview).

Konklusionen er, at tosprogede elever uanset religiøs og kulturel baggrund skal opbygge deres indsigt i danske madtraditioner i både teori og praksis. Men samtidig er de sammen med alle andre elever i uddannelsen en del af en dynamisk forandringsproces, hvor det traditionsbundne hele tiden påvirkes af nye strømninger i samfundet. Det giver både skoler og branchevirksomheder mulighed for at drage nytte af tosprogede elevers særlige madkulturelle ressourcer.

6.4 AT KENDE DEN DANSKE ARBEJDSKULTUR

”Det gælder jo arbejdskulturen, og hvordan kulturen er bygget op, om den er mere hierarkisk nogle steder. Vi arbejder jo mere i teams, hvor der ikke er én, der kommanderer. De skal selv bidrage og tage ansvar. Hér må man være kreativ og bidrage selv. Vi forventer, at man tager ansvar...”(Citat fra skolepraktik).

En praktikleder fremhæver i citatet de forventninger til aktiv deltagelse, ansvar og samarbejde, der er en grundlæggende værdi i det danske skolesystem og dækkende for arbejdskulturen i mange branchevirksomheder såvel som på det danske arbejdsmarked generelt.

Nogle skoler og virksomheder har gjort gældende, at tosprogede elever kan være fremmede over for en gennemreguleret dansk arbejdskultur, hvor fremmøde, mødetider, fridage mv ligger i faste rammer. Der er nævnt eksempler på, at tosprogede elever både i skoleperioder og praktikperioder har haft svært ved at overholde de gængse arbejdsforhold og kollegiale forventninger til, at man overholder arbejdstider og indgår solidarisk i arbejdspladsens tidsorganisering.

Det skal i denne forbindelse understreges, at langt størsteparten af de deltagende skoler og virksomheder samtidig har fremhævet den arbejdsomhed, som de møder og sætter stor pris på blandt tosprogede elever.

”Du får ikke en bedre elev. Hér sidder de og er aldrig fraværende, er aktive og passer deres ting...Men alligevel har vi rigtig mange i skolepraktik. De kommer ikke ud. Jeg har sagt til vores virksomhedskonsulent, at vi bliver nødt til at bane vejen til virksomhederne og få dem til at forstå: I får ikke en bedre elev...”(Citat fra skoleinterview).

Heri ligger også et budskab om, at branchevirksomheder, som endnu ikke har åbnet dørene for tosprogede elever, med fordel kan komme på banen.

FORSKELLIGT SYN PÅ KØNSARBEJDSDELINGEN

Kendskabet til den danske arbejdskultur er desuden blevet sammenkædet med forskelle i **køns- og familiekulturer**. Nogle skoler og virksomheder har anført, at familielivet især kan være en hæmsko for tosprogede kvinder fra ikke-vestlige kulturer, som sammenlignet med det danske samfund er mere præget af traditionelle kønsroller og kønsopdelte funktioner. Det kommer angiveligt til udtryk i situationer, hvor tosprogede kvindelige elever udebliver fra skole eller praktik på grund af børns sygdom eller andre familierelaterede forpligtelser:

”Dér hvor det tit går galt, er at de har børn i skolealderen. Du skal jo møde til skiftende arbejdstider, og det er noget, vi taler meget om. Det er jo ikke et halvdagsjob, når du er elev. Nogle er slet ikke klar til fuldtid...Nogle skal også lære kulturen at kende. Det gælder både kønskulturen og arbejdskulturen i Danmark ...”(Citat fra skoleinterview).

Nogle tosprogede elever har oplyst, at de tidligere har forladt ikke-faglærte stillingen inden for restaurantbranchen på grund af skiftende og sene arbejdstider, der var vanskelige at forene med livet som småbørnsfamilier. Ernæringsassistentuddannelsen er blevet set som en mulighed for dels at opnå faglært status inden for branchen og dels også at få adgang til et arbejdsmarked med dagarbejde.

KLAR FORMIDLING AF SPILLETS REGLER PÅ ARBEJDSMARKEDET

Det er værd at bemærke, at de tosprogede elever deler disse erfaringer med de fleste udearbejdende børnefamilier i det danske samfund. Det er vilkår, som mange voksne elever kan nikke genkendende til, når de enten som familier eller enlige forsørgere kombinerer forældreskab med uddannelse eller arbejde.

En vigtig pointe er imidlertid, at en bedre sprogforståelse **ikke i sig selv** giver tosprogede elever større indsigt i spillereglerne på det danske arbejdsmarked. Via sproget er det muligt at beskrive regler om fremmøde og konsekvenserne ved udeblivelse mv. Men det kræver en mere målrettet kommunikationsform at formidle arbejdskulturelle traditioner, normer og regelsæt, som måske kan udfordre medbragte traditioner i nogle tosprogede familier.

Samlet kan disse resultater pege på behovet for at udvikle et lettilgængeligt personalepolitisk materiale, som også på en anerkendende måde berører spørgsmålet om den gensidige familieforpligtelse blandt mænd og kvinder i det danske samfunds- og arbejdsliv.

6.5 SIDEMANDSOPLÆRING I EN RUMMELIG VIRKSOMHEDSKULTUR

”Det er en kollega, som man følges tæt med, så man hele tiden kan spørge...Det er den praksisnære oplæring, hvor vi finder en person, man arbejder sammen med. Personen oplærer i arbejdsprocesserne, men fungerer også i forhold til kulturen, og hvordan det er med pauser, humor, fødselsdags-traditioner i arbejdsmiljøet osv. Det spiller også en stor rolle i danskernes hverdag. Vi er rigtig meget produktionsminded i forhold til processerne og blive færdige til tiden – at man kan blive tryk i forhold til alt det, fordi man har en sidemand. Den sproglige læring er integreret – learning by doing. Det er gensidigt og helt lavpraktisk...”(Citat fra virksomhedsinterview).

En virksomhedsrepræsentant gør rede for, hvordan man i den pågældende virksomhed benytter den klassiske tradition for sidemandsoplæring. Erfaringen i denne virksomhed er, at sidemandsoplæring er en effektiv metode til at kombinere en faglig og sproglig oplæring. Det sker ud fra de bærende principper i sidemandsoplæring, nemlig praksisnær læring og learning by doing kombineret med tæt opmærksomhed og støtte fra en trænet kollega. Sidemandsoplæringen er således også en gammelkendt og velafprøvet udgave af peer-to-peer metoden.

6.6 FRA FOKUS PÅ KULTURFORSKELLE TIL INTERKULTUREL FORSTÅELSE

Flere virksomheder har fremhævet betydningen af en **rummelig virksomhedskultur** med forståelse for den mangfoldighed, der præger arbejdslivet og samfundet som helhed.

”Vi tager hånd om dem. Vi tager dem med i alle teams, og vi holder pauser sammen og snakker sammen. Der er en god social stemning...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Denne virksomhedsrepræsentant gør samtidig gældende, at det faglige og sproglige fokus ikke i sig selv kan bære hele processen, når tosprogede elever skal integreres i arbejdsmiljøet. Afgørende for succes'en er også en virksomhedskultur, der sætter rummelighed og gensidig respekt i højsædet som grundlæggende værdier i den samlede organisation. Uden den organisatoriske forankring i det rummelige menneskesyn, den ligeværdige tilgang og mangfoldighedsprincippet kan en sidemandsoplæring støde på grund, hvis det kollegiale miljø ikke er gearret til at møde tosprogede og andre elever med særlige oplæringsbehov og udfordringer.

Samlet lyder budskabet, at det er vigtigt at anlægge et **organisatorisk perspektiv**, hvor modtagelsen, oplæringen og integrationen af tosprogede elever med særlige behov finder sted ud fra en klar organisatorisk rammesætning. Det organisatoriske perspektiv skal netop sikre, at alle i organisationen er bekendt og indforstået med virksomhedens grundlæggende menneskesyn, værdier og personalepolitiske rammer. Sidemandsoplæringen kan - ud over den faglige oplæring - bidrage til at formidle

procedurer om fremmøde, ferie mv gennem den tætte daglige kontakt og dialog med en ny elev. Flere virksomheder videregiver således den erfaring, at den organisatoriske og værdidrevne tilgang er med til at styrke den enkeltes motivation og fremme både den faglige og sproglige læringsproces:

”Man skal føle sig velkommen og opleve, at der er en plan, og at vi regner med dig. Det er vigtigt, for du skal se, at du er værdifuld, og at det er planlagt, hvilke opgaver du har i fællesskabet. Derfor er vi også gode til at få praktikanter i drift, fordi de er en del af holdet...” (Citat fra virksomhedsinterview).

Målet er at skabe samspil mellem den organisatoriske rummelighedskultur og tosprogede elevers individuelle motivation, gå-på-mod og vilje til at lære arbejdsopgaverne på både det faglige og sproglige niveau. I denne proces skabes den interkulturelle forståelse, hvor virksomheden og den tosprogede elev gensidigt får større forståelse for de organisatoriske krav og den enkelte elevs forudsætninger. Det samme gælder i forholdet mellem skoler og tosprogede elever:

Vi skal forstå, hvilke læringsforudsætninger og baggrunde, de har. Dét med at vi har en forforståelse for, at man har et andet sprog. Vi skal sætte os i elevens sted. Det gælder jo for alle elever...” (Citat fra skoleinterview).

ALLE HAR MEDANSVAR FOR EN RUMMELIG ARBEJDSKULTUR

”Der er da medarbejdere ude hos os, der tager en dyb indånding, men så siger jeg, at der er ikke mulighed for et fravalg. Det er et krav, jeg har sat, og jeg vil ikke se mobning... Vi er en stor kommunal virksomhed, og vi skal kunne håndtere de udfordringer...” (Citat fra virksomhedsinterview).

I dette eksempel fra en virksomhed bliver der sat streg under, at alle medarbejdere skal være indstillet på at tage godt imod nye elever og yde den nødvendige støtte. Igen er det udtryk for en bevidst virksomhedskultur, der lægger vægt på at håndhæve en værdi om mangfoldighed, rummelighed, gensidig respekt og støtte til de kolleger, der har brug for en hjælpende hånd i forhold til de kommunikative, faglige og arbejdsmæssige opgaver.

Samlet har flere virksomheder erklæret, at det hører til en mangfoldig og rummelig virksomhedskultur, at man som faglærte medarbejdere tager medansvar for oplæringen af elever uanset elevernes baggrund og forudsætninger. Både sidemandsoplæring og andre oplæringsformer beror på et rummeligt menneskesyn og på værdien om respekt for mangfoldighed. Men de kønne ord er ikke altid nok, når tempoet og arbejdspresset er højt i køkkenets dagligdag. Så kan der blive brug for et fælles materiale med konkrete eksempler på, hvornår og i hvilke situationer tosprogede elever er særligt udfordrede, og hvordan man som kollega kan støtte.

7 SAMARBEJDSPERSPEKTIVET: ERFARINGER OG RESULTATER

7.1 INDLEDNING

”Vi tager et stort socialt ansvar og har et tæt samarbejde med jobcentre, skoler, FGU i forhold til at få borgere visiteret disse steder fra. Så vi tager ledige borgere i uddannelses- eller virksomhedspraktik, i fleksjob, en ung i erhvervspraktik og fra sprogskoler, hvor vi også har et tæt samarbejde. Vi løfter den sociale opgave, der er en forventning. Vi har brug for at være gode til at tage imod, og vi har et bredt spektrum med mange forskellige baggrunde og arbejdsforventninger...”(Citat fra virksomhedsinterview).

I citatet forklarer en virksomhedsleder, hvordan virksomheden er et aktivt led i en bred samarbejdskæde, der tæller både offentlige institutioner og uddannelsessteder. Virksomheden udgør dét led i kæden, hvor ledige borgere og uddannelsessøgende får mulighed for at afprøve faglige færdigheder, personlig motivation, arbejdskultur og øvrige krav på en travl arbejdsplads, der dagligt varetager en omfattende madproduktion til flere aftagergrupper. Virksomhedslederen peger herved både på det fagperspektiv og det arbejdspektiv, der er beskrevet i de foregående kapitler.

Det centrale budskab er, at det tværinstitutionelle lokale samarbejde spiller en vigtig rolle, når det gælder om at udøve et socialt ansvar og styrke udsatte målgruppers muligheder for at få fodfæste i uddannelse og arbejde. Samlet udgør de forskellige systemer og institutioner et netværk, som blandt andet tosprogede elever kan nyttiggøre som en støttestruktur på vejen gennem uddannelsen og videre til det faglærte arbejdsmarked.

Det kræver på den ene side en særlig **guiding**, hvor tosprogede elever og andre udsatte grupper kan få overblik over mulige støtteforanstaltninger. Det kræver på den anden side også, at skoler, virksomheder, kommuner og andre mulige støttesystemer har en **fælles** viden om og opmærksomhed på elevernes særlige udfordringer og mulighederne for at bringe løsninger i spil gennem et tværgående samarbejde.

De kommende afsnit sætter fokus på de samarbejdserfaringer og samarbejdspotentialer, der kan bidrage til at imødekomme tosprogede elevers udfordringer og støttebehov.

7.2 BEDRE SAMMENHÆNG I UDDANNELSEN Gennem SAMARBEJDE MELLEM SKOLER OG VIRKSOMHEDER

”Vi har et rigtig godt samarbejde med skolen. Jeg ser, hvad de gør, og hvordan jeg kan supplere, så der bliver sammenhæng. Vi laver en læseplan, for når eleverne er færdige på skolen, lægger de det hele fra sig, og så holder jeg dem op på at læse, når de er i praktikken...”(Citat fra virksomhedsinterview).

I dette eksempel har virksomheden og skolen etableret et fast samarbejde med henblik på at opretholde et godt flow og en kontinuitet i elevernes forløb mellem skoleperioder og praktik. Målet er for det første at sikre en gensidig videndeling mellem skolen og praktikvirksomheden gennem en grundig erfaringsudveksling fra periode til periode i elevens forløb. Det kan være særlige opmærksomhedspunkter i elevens faglige og dansksproglige niveau, som praktikstedet skal tage højde for i organiseringen af elevens praktikforløb. Et særligt resultat er også den **læseplan**, som praktikstedet lægger i samspil med skolen, således at eleven fortsat holder sig systematisk ajour med fagteorien sideløbende med praksislæringen i køkkenet. Det systematiserede samarbejde indeholder desuden **trepårtssamtaler**, hvor elev, lærer og praktikvejleder i den sidste praktikuge drøfter både ressourcer og særlige læringsbehov til brug for den næste periode.

Undersøgelsen tyder ikke på, at samspillet mellem skoler og virksomheder altid foregår så systematisk og organiseret som i det nævnte tilfælde. Der er også eksempler på, at skoler og virksomheder er blevet skildret som to forskellige og adskilte verdener, der ikke udgør en sammenhængende læringsproces for eleverne. Men der har samtidig lydt klare toner om, at en øget kommunikation på tværs af skoler og virksomheder kunne være et punkt på ønskelisten og et skridt på vejen til en bedre fælles støtte af blandt andet tosprogede elever med udfordringer:

”Vi har gang i det kommunikationsforbedrende arbejde med arbejdsstederne. Inden vi får eleverne ind til næste skoleperiode, drøfter vi, om der er noget, vi skal være særligt opmærksomme på. Jeg oplever, at køkkenerne er glade for at have eleverne og lægger mest vægt på engagement og motivation – mere end sproget...”(Citat fra skoleinterview).

Flere skoler henviser desuden til det samarbejde, der finder sted mellem skolernes praktik- og fastholdelseskonsulenter og praktikvirksomheder. Ud over opfølgning på igangværende praktikforløb afholder nogle skoler også en årlig praktikdag for praktikstederne til en mere generel gensidig informations- og erfaringsudveksling.

7.3 SAMARBEJDE MED KOMMUNER OG HENVISENDE INSTITUTIONER

Som tidligere nævnt har nogle virksomheder gjort rede for det tværgående samarbejde med kommuner og jobcentre, som især har været centreret om tosprogede borgere. Virksomhederne har omtalt jobafklarende praktikker, sprogafklaringsforløb samt særligt tilrettelagte integrations- og beskæftigelsesforløb. Disse samarbejdsforløb har i vidt omfang været målrettet tosprogede kvinder med ingen eller ringe erfaring fra det danske arbejdsmarked. Det har med sandsynlighed banet en vej til uddannelsen for kvinder, der har været tiltrukket af det ernæringsfaglige arbejdsområde. Der til kommer tosprogede kvinder, som bliver opfordret til at søge ind på ernæringsassistentuddannelsen, hvis de kan honorere optagelseskravene og giver udtryk for, at de har både flair og erfaring for madlavning.

”Vi vil gerne havde de tosprogede elever ind, og vi har et godt samarbejde med jobcentre. Vi vil gerne, for der er udfordringer, men det er fantastiske elever...”(Citat fra skoleinterview).

En skolerepræsentant udtrykker tilfredshed med en sådan henvisningspraksis fra både jobcentre og almene uddannelsessystemer. Men der har også lydt kritiske røster ud fra den erfaring, at kvinderne kan være henvist på et mangelfuldt grundlag, således at uddannelsens kompetenceområder og faglige krav slet ikke er klarlagt på forhånd. Nogle vil søge ind på uddannelsen ud fra en forventning om, at det handler om madlavning, som de har varetaget igennem mange år og føler sig meget kompetente til at udføre. I praksis møder de faglige krav, som kan kræve både en **nedbrydning og nyorientering** i deres selvforståelse om, at de behersker området.

OPSØGENDE ARBEJDE SOM SAMARBEJDSFORM

Det er erfaringer, der afspejler behovet for at styrke en opsøgende og dialogisk informationsindsats om ernæringsassistentuddannelsen og de omfattende kompetencekrav, den repræsenterer. Det gælder en indsats over for henvisende myndigheder og institutioner såvel som en indsats til at synliggøre over for potentielle elever med ”en kok i maven”, der tydeliggør uddannelsens høje faglighedsniveau. Flere skoler prioriterer det opsøgende arbejde og lægger vægt på at udbrede et nuanceret kendskabet til uddannelsen:

”Vi plejer både at være på VUC og sprogskoler for at fortælle om uddannelsen. Det er måske den uddannelse inden for madområdet, der tiltrækker voksne kvinder mest. Vejlederne har også et samarbejde. Vi holder oplæg i klasser og på ”torve” på VUC, en slags messe. De er velinformerede om uddannelsen...”(Citat fra skoleinterview).

Skolen er i dette tilfælde opmærksom på, at ernæringsassistentuddannelsen har en særlig tiltrækningskraft over for voksne kvinder, som for eksempel efter en periode på sprogskole eller VUC er motiverede for at påbegynde en erhvervsfaglig uddannelse. Behovet for en løbende elevrekruttering

stiller ud fra skolens synspunkt krav til en opsøgende informationsindsats, således at både potentielle ansøgere og skolevejledere er velinformerede om uddannelsens opbygning, indhold og faglige kompetencekrav.

7.4 OPSØGENDE REKRUTTERING OG REKLAME FOR UDDANNELSEN

”Vi laver et opsøgende arbejde ude på skolerne. Vi får også underviserne ind og se vores køkken og får elever på grundforløbene herind, så de kan se, hvad det vil sige at være ernæringsassistent. Ernæringsdelen er overraskende stor. Det er ikke bare at lave god mad...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Denne virksomhed ser med bekymring på de fremtidige rekrutteringsmuligheder. Man udfører derfor et systematisk opsøgende arbejde på erhvervsskolerne for at give eleverne større indsigt i uddannelsens faglige indhold og de mange forskellige fagopgaver i et stort og travlt køkken med en bred aftagerkreds. Det giver samtidig et indtryk af en branche med positive, stabile og forskelligartede beskæftigelsesmuligheder efter endt uddannelse. Det er virksomhedens indtryk, at denne praksisbaserede indføring også er til gavn for underviserne og dermed for den branchemæssige forståelse, som skolerne viderebringer til eleverne i grundforløbet.

BEDRE PROFILERING AF UDDANNELSEN

”Vi synes ikke altid, at skolerne er gode nok til at gøre opmærksom på uddannelsen, og vi er i tvivl, om de vejleder godt nok til uddannelsen. De faglige organisationer giver heller ikke særlig stor opbakning...”(Citat fra virksomhedsinterview).

Flere branchevirksomheder har gjort gældende, at i lyset af rekrutteringssituationen kan der være behov for at synliggøre ernæringsassistentuddannelsen langt tydeligere i skole- og uddannelsesmiljøer. Det gælder både inden for erhvervsuddannelsernes egne rækker, hvor andre uddannelser inden for fødevarerområdet – som for eksempel kokkeuddannelsen – ser ud til at skygge for ernæringsassistentuddannelsen og den særlige faglighed, uddannelsen giver i forhold til ernæringsrigtig kostsammensætning og sund mad i en tid, hvor sundhed og bæredygtighed i råvarer og madproduktion spiller en voksende rolle i samfundet. Ernæringsassistentuddannelsen fremstår måske ikke så attraktivt i et bredt fødevarerområde, hvor nogle fag nyder bred bevågenhed og har opnået en høj samfundsmæssig status.

Ud over informationsindsatser fra grundskoleniveau til ungdomsuddannelser og adgangsgivende systemer er der grund til at overveje mulighederne for at benytte digitale og sociale medier i en systematisk og offensiv uddannelseskampagne, der klart fremstiller uddannelsens faglige særkende og fremtidssikrede jobperspektiver.

7.5 SAMARBEJDE VIA LOKALE UDDANNELSESUDVALG

Enkelte virksomheder har henvist til det tværgående samarbejde, der finder sted i de lokale uddannelsesudvalg. Virksomhederne peger på, at LUU kan være et velegnet forum til at drøfte tværgående problemstillinger, løsningsmodeller og brobygningsmuligheder, når det gælder den fælles interesse og indsats for at styrke tosprogede elevers fastholdelse i ernæringsassistentuddannelsen. En af pointerne er, at LUU som led i partssamarbejdet er sat i verden for at **bygge bro** mellem erhvervsskoler, arbejdsmarkedsuddannelser og virksomheder gennem fælles drøftelser af kompetencebehov og udviklingsudsigter for brancher mv.

Alle udbyderskoler har oprettet lokale uddannelsesudvalg i henhold til gældende lovgivning. Det skal understreges, at der ikke er spurgt direkte til LUU i interviewrunden, men tværinstitutionelt samarbejde har været et gennemgående tema i alle interviews med skoler og virksomheder. Temaet har desuden været et punkt i undersøgelsens e-survey. Det kan undre, at LUU kun i begrænset omfang er bragt på bane. Det kan skyldes spørgeformen, og det kan også være et udtryk for, at lærere og medarbejdere ikke har været opmærksomme på eller informeret om denne del af partssamarbejdet.

Set i lyset af uddannelsens og fagets rekrutterings- og fastholdelsesbehov kunne temaet om tosprogede elevers sproglige udfordringer og mulige løsningsmodeller måske blive en del af LUU dagsordenen.